

Filozofski život

Simpozij »Medicina, društvo, čovjek: Živost kritike Ivana Illicha (1926.–2002.) deset godina nakon njegove smrti«

U okviru obilježavanja Dana fakulteta, 6. prosinca 2012. na Medicinskom fakultetu u Rijeci održan je simpozij pod naslovom »Medicina, društvo, čovjek: Živost kritike Ivana Illicha (1926.–2002.) deset godina nakon njegove smrti«. Simpozij je održan kao treća po redu manifestacija naslova *Aktualni trenutak hrvatskog zdravstva* koju organiziraju Katedra za društvene i humanističke znanosti u medicini Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci i riječka podružnica Hrvatskog bioteičkog društva. Skup su otvorili predsjednica organizacijskog odbora Simpozija doc. dr. Iva Rinčić i prof. dr. Dražen Kovač, prodekan za poslijediplomske studije Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, a na samom su početku predstavljena recentna izdanja djelatnika Katedre, knjiga prof. dr. sc. Mirka Štifačića *Komunikacija liječnik–pacijent: Uvod u medicinu usmjerenu osobi* te časopis *Jahr*, sv. 3, br. 6 urednika prof. dr. sc. N. Gosić i prof. dr. sc. A. Muzura.

Ivan Illich je ime koje je trajno obilježilo hrvatsku znanstvenu i filozofsku scenu. Svojom osebnosti i vizionarstvom danas bi mogao služiti kao primjer novim generacijama, glas prirode, razuma, savjesti, glas budućnosti, za čete prije više od jednog stoljeća. Već samo obiteljsko porijeklo Ivana Illicha, njegovi hrvatsko-židovski korijeni, zatim aktualnom političkom scenom i društvenom zbiljom diktirani usponi i padovi na koje je Ivan Illich i njegova obitelj imala malo utjecaja, u bitnome su pridonijeli stvaranju britkog i kritičkog uma i svjedoka vremena u kojem je živio. Njegovi interesi su se širili daleko izvan njegovog formalnog obrazovanja od svjetovnih i duhovnih, a u svojim kritikama razmatrao je teme obrazovanja, školstva, tehnologije, zdravlja i zdravstvenog sustava, okoliša, energije pa sve do onih koje možemo svrstati u filozofske rasprave i egzistencijalistički pristup pitanjima o čovjeku, patnji, smrti itd. U paleti

svojih promišljanja znao je biti provokativan, kao da je želio poručiti poznavateljima njegovih djela, sljedbenicima, ali i oponentima, da je potrebno uvijek nanovo promišljati kako biti što bliži čovjeku. S gotovo stoljetnim odmakom čini se da živimo realitet kojega je Ivan Illich najavio. U ovom simpoziju kao izlagači našli su se najrazličitiji stručnjaci od prirodnih, tehničkih, društvenih i humanističkih znanosti i svi su imali o Ivanu Illichu reći zapravo jako puno, kao da je bio vizionar svakoga od pojedinih spomenutih područja. Rijetko koji znanstvenik, filozof, teolog je tako sveobuhvatan, rijetko koje poruke odišu kompleksnošću misli te jednostavnošću i neposrednošću izričaja. Ovom skupu je dominirala zajednička maksima koja je povezala sve izlagače te ponijela publiku da iznova promišlja prave društvene vrednote.

Rad simpozija odvijao se u tri sekcije. Okvirno bi se prva sekcija mogla označiti raspravama o zdravlju pojedinca i društva, bolesti pojedinca u bolesnom društvu i porukama za zdravije i bolje društvo, kao preduvjet zdravlju pojedinca. Živka Juričić s Farmaceutskobiokemijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu s temom »Od medikalizacije do farmaceutikalizacije društva« govorila je o posljedicama medikalizacije zdravlja, u naravi socijalno-patološke pojave, s ciljem da se pojedinac učini ovisnim i podredi vrlo rigidnim i dehumaniziranim algoritmima. Interesantno da u eri kada tržište postaje preplavljeno najraznovrsnijim lijekovima s marketinški precizno razrađenim formulama, razlozima za konzumiranje, zanemarivim mogućim interakcijama ili nuspojavama, da upravo Illichev koncept jatrogeneze i proizvodnje novih bolesti dobiva poseban značaj. Upitnim postaje koncept autonomije, osobnih resursa, rezilijentnosti, a status bolesnika atribuiru se osobi koja se, u bilo kojem, čak i asimptomatskom segmentu funkcioniranja, nalazi izvan administrativno propisanih odrednica zdravlja. Nije li tu korijen poimanja zdravlja kao robe, a čovjeka kao tek pukog ovisnog i pasivnog potrošača suvremenih biotehnoških dostignuća. Farmaceutska industrija i njezino permanentno korumpiranje

medicine, farmaceutikalizacija medicine kao jedan od modaliteta medikalizacije i bolesti društva o kojoj govori Juričić sasvim sigurno predstavljaju glavni motor ovog opasnog procesa. Gosti s Filozofskog fakulteta sveučilišta u Splitu Šime Pilić i Doris Žuro u svom su izlaganju naslovljenom »Ivan Illich, medikalizacija društva i stavovi o zdravlju, bolesti i lijekovima« proširili su ovaj kritički osvrt terminima stvaranja tzv. bolesnoga društva te su prikazali i vlastito empirijsko istraživanje stavova o zdravlju, bolesti i lijekovima. Interesantnom temom pod naslovom »U potrazi za ne-bolestima. Postmoderno shvaćanje bolesti kao dio kulturne pojave« izlaganjem su se predstavili Darija Rupčić i Ivica Kelam s Filozofskog fakulteta sveučilišta u Osijeku i Zagrebu. Autori su u svom izlaganju raspravljali o snažnom, agresivnom pritisku farmaceutskih tvrtki na čovjeka kao tržište gdje mogu plasirati svoju robu. Pri tome su istakli problematiku salutogeneze ukoliko se tijelo doživljava kao mehanički stroj, bolest kao kvar tog stroja, izuzimajući pritom međuigru različitih sociokulturnih i drugih čimbenika, koji modeliraju i moderiraju istinu o bolesti. Tako odriču osobi pravo razumijevanja samog sebe, potencijala (samo)izlječenja izmještajući vlast nad ljudskom prirodom u čarobnu formulu lijeka. Prof. Mirko Štifanić u svom je izlaganju na temu »Pismo Ivana Illicha hrvatskim liječnicima i pacijentima« iznova progovorio o odnosu pacijent–liječnik danas, socijalnoj državi, kapitalu kao većinskom vlasniku prava na zdravlje i otužnoj prevagi i nadmoći nad potrebama bolesnih i ugroženih.

Druga sekcija na samom je početku bila posvećena sociokulturnom kontekstu koje je obilježio život i rad Ivana Illicha te suvremenim idejama koje je ostavio generacijama koje dolaze u trajnu baštinu. Iva Rinčić s Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci u izlaganju naslova »U potrazi za izgubljenim Ivanom Illichem: problem (de)konstrukcije obiteljske povijesti« dala je prilog istraživanju obiteljskog porijekla Ivana Illicha, referirajući se na širok opus Illichevog rada te obiteljske korijene, od djetinjstva do kasnijeg razdoblja egzistencijalne ugroženosti koji dijelom osvjetljavaju kontekst u kojem se odvijao njegov život i djelovanje. Mijo Korade s Hrvatskih studija u Zagrebu govorio je o jednoj od manje poznatih tema kojom se oglasio Ivan Illich. Iako naoko daleko od medicine, ekologije, školstva itd., tema mira je zahvaćena dubokom filozofskom i humanom dimenzijom u kojoj Illich progovara o licemjerju vremena i globalnog društva, o institucijama koje postaju svrha samoj sebi i zapravo trajnoj perfidnoj igri u kojoj siromašni, potlačeni postaju žrtva-

ma potrošačkog i egoističnog svijeta. Frano Barbir s Fakulteta elektrotehnike, strojarstva i brodogradnje u Splitu u izuzetno kreativnom izlaganju osvrnuo se na »Optimalno korištenje energije gledano sa socijalnog aspekta«. Ivan Illich u eseju »Energija i pravednost« nije govorio ništa drugo do onoga što danas smatramo energetske učinkovitosti i održivim razvojem. Illich promišlja o tehnološkim inovacijama dajući vinjete paradoksalne (ne)učinkovitosti pojedinih, u prvi mah optimalnih tehnoloških izuma.

U trećoj sekciji izlagači su se osvrnuli na obrazovanje, komunikacijske tehnologije i institucije koje imaju zadatak učiti generacije. Sofija Vrcelj s Filozofskog fakulteta u Rijeci u izlaganju o »Suvremenosti teorije obrazovanja Ivana Illicha« naglašava Illichev stav za demonopolizaciju škola i socijalno kontroliranog učenja te sve aktivnosti i servise koje će biti maksimalno prilagođene potrebama učenika i budućem tržištu znanja. Kada bi bolonjski proces slijedio Illicheve smjernice, zasigurno bi u cijelosti ispunio svoju svrhu. Ivana Zagorac s Filozofskog fakulteta u Zagrebu u izlaganju »Protiv higijenskog znanja. Illicheva kritika institucije škole« također je kritizirala pojam institucija i njihove deprivacije čovjeka, birokratizacije svoje uloge koja vrlo često diskriminacijom, konzumerstvom i gotovim proizvodima odriče znanju elementarnu strast i učvršćuje ga u klišeje, mitove i deprivaciju čovjeka kao bića znanja. Petar Jandrić ističe kako kritičko obrazovanje treba usustaviti s izučavanjem informacijskih i komunikacijskih tehnologija, radi bolje i kvalitetnije, a napose ujednačenije dostupnosti. Illich ističe da su zapravo rijetke informacijske tehnologije koje podržavaju suživot, većina ih ovisi o razini tehnološkog razvoja, ali i o zakonodavstvu pojedinih makro sustava ili pak društvenih i političkih ustrojstava. Hrvoje Jurić s Filozofskog fakulteta u Zagrebu zaključno se u svojoj raspravi referirao na tri osnovna pojma: slobodu, moć i odgovornost kao temeljnim odrednicama filozofskog stava i promišljanja Ivana Illicha. Jurić, nadahnjujuće Illichevski, prije svega govori o današnjoj dijalektici moći, njezinoj prevlasti i svemoći, moći koju danas osjećamo u svakodnevnom životu, u području politike, ekonomije, znanosti, tehnike, školstvu, obitelji ali i u intimnim odnosima. Toj istoj moći dozvoljavamo da nas osvoji i korumpira, kolonizira naše mišljenje, djelovanje, percepciju, našu ljudskost, koja nas bez odgovornog djelovanja pretvara u puke izvršitelje moći, u nasilje prikriveno dobrobiti, ljudskim pravima i demokracijom. Sloboda je, prema Juriću, ključan pojam za Illicha, osnovni je preduvjet djelovanja i života i temelj njegove kritike etike života i otpora tumačenju života kao sistema.

Zaključno se može reći da unatoč činjenici da je petanestak vrhunskih stručnjaka iz različitih područja i perspektiva nastojalo sagledati i promišljati bogat opus rada Ivana Illicha, brojnost tema o kojoj je na ovom simpoziju progovoreno, zapravo je samo uvod u buduće šire i sveobuhvatnije rasprave o liku i djelu ovoga velikog humanista te od posebnog značaja, o dubokim porukama koje je ostavio svojim suvremenicima i generacijama koje dolaze.

Martina Šendula-Pavelić

1. Dani praktičke filozofije

Filozofski simpozij *Dani praktičke filozofije* održan je tijekom 17. i 18. siječnja 2013. godine u Svečanoj dvorani Filozofskog fakulteta u Osijeku. Na njemu su sudjelovali izlagači iz Hrvatske, točnije iz Đakova, Osijeka, Splita i Zagreba, kao i iz Bosne i Hercegovine, točnije iz Zenice. Tematski okvir simpozija obuhvatio je sve oblike praktičke filozofije: povijesno poimanje *praxisa* i djelovanja; političku filozofiju; etiku i bioetiku; teološku misao u praktičkom kontekstu.

Simpozij je prigodnim govorom otvorio Željko Senković, voditelj osječkog Odsjeka za filozofiju. U svojem govoru tematizirao je filozofiju kao svečanost duha, ali i kao područje slobode mišljenja te djelovanja, istaknuvši da je osječkim *Danima praktičke filozofije* namjera uspostaviti novi trend filozofskih događanja u čitavoj regiji. Sudionicima simpozija potom se obratila Marija Omazić, prodekanica za znanost Filozofskog fakulteta. Pozdravljajući inicijativu Odsjeka za filozofiju, održavanje simpozija ocijenila je kao interdisciplinarno afirmiranje osječkog Odsjeka za filozofiju.

Prvu sesiju započeo je Lino Veljak (Zagreb), koji je održao izlaganje pod naslovom »Praktična i praktička filozofija«. U njemu je ukazao na važnost razlikovanja pojmova 'praktičko' i 'praktično', kao i na njihovu etimologiju. Svoje izlaganje zaključio je isticanjem bitne razlike između valjanog mišljenja i sofisticirane obmane. Potom je uslijedilo izlaganje koje je pod naslovom »Platonova *praxis*« održao Marko Tokić (Osijek). U njegovu izlaganju naglasak je bio stavljen na postavljanje Platonova *praxisa* kao kretanja duše čovjeka te na vezu unutrašnjeg *praxisa* i prijateljstva, što je, prema Tokiću, osnovni čimbenik politika. Zatim je uslijedilo izlaganje koje je odr-

žao Stjepan Radić (Đakovo) pod naslovom »Suvremena tumačenja Aristotelove etike: Aristotel u žrvnju partikularizma i univerzalizma«. Radić se usmjerio na povijest etike i političke teorije nakon Drugog svjetskog rata, kada su se posebno isticali autori kao što su, primjerice, Alasdair MacIntyre i Martha Nussbaum. Usto, Radić je u izlaganju usporedio Aristotelovu s Kantovom socijalnom i političkom mišlju, pri čemu je ukazao na povijesnu ograničenost Aristotelove koncepcije. Sesiju je zaključio Željko Senković (Osijek) izlaganjem pod naslovom »Praxis 'nakon vrlin'«. Njegovo izlaganje bilo je usmjereno na stajališta koja su zastupali Hannah Arendt i Niccolò Machiavelli, ponajprije na posebnost i jedinstvenost javnog područja i političkog djelovanja unutar njega. Osim toga, Senković se usredotočio i na sposobnost razlikovanja »nemoralnih« postupaka u javnom i privatnom području. Prva sesija završila je raspravom koju je moderirao Vladimir Jelkić.

Prvo izlaganje u drugoj sesiji imao je Šimo Šokčević (Đakovo). Naslov njegova izlaganja glasio je »Suosjećanje: put prema pravednosti? Rehabilitacija Aristotelove etike u političkoj filozofiji M. C. Nussbaum«. U njemu je tematizirano suosjećanje i pravednost u filozofiji Marthe Nussbaum, s naglaskom na nepreciznosti i širini pojma 'suosjećanje', posebice u javnim i etičkim okvirima. Nadovezao se Josip Berdica (Osijek) s izlaganjem pod naslovom »Pravednost kao 'prva vrlina društvenih ustanova'«. Berdica je tematizirao etičke principe u mišljenju Johna Rawlsa i Ronalda Dworkina, te njihovu moguću primjenu u suvremenoj hrvatskoj zbilji. Druga sesija završila je raspravom koju je moderirao Lino Veljak.

Treću sesiju započeo je Vladimir Jelkić (Osijek), koji je održao izlaganje pod naslovom »Proturječja u konstituiranju moralnog subjekta«. Glavni protagonist Jelkićeva izlaganja bio je Friedrich Nietzsche, a u izlaganju je ukazano na Nietzscheov odnos prema moralnom subjektu i čudorednom poretku. Potom je uslijedilo izlaganje koje je pod naslovom »Pohvala dobrome umu« održao Željko Škuljević (Zenica), koji je posredstvom izmišljenog mita izložio koncept alternativne etike. Treća sesija završila je raspravom koju je moderirao Stjepan Radić.

Posljednja sesija prvoga dana simpozija otvorena je izlaganjem koje je održao Davor Balić (Osijek) pod naslovom »Praktična filozofija u spisima Benedikta Kotruljevića«. Iz Balićeva izlaganja valja izdvojiti da je Kotruljević u svojem spisu o umijeću trgovanja naučavao i o, primjerice, trgovčevnoj razboritosti, pravednosti, skromnosti te umjerenosti, dok je u spisu *De navigatione (O plovidbi)* naučavao i

o, primjerice, iskustvu te znanju mornara, kao i o načinima kojima se galija može popuniti veslačima: dobrovoljno ili silom. Nastavila je Ivana Zagorac (Zagreb), koja je održala izlaganje pod naslovom »‘Očovječiti opstanak’ – vrednote i stvaralaštvo u filozofiji Pavla Vuk-Pavlovića«. U svojem izlaganju Zagorac se usredotočila na središnje pojmove Vuk-Pavlovićeve filozofije: doživljaj, vrednota i stvaralaštvo. Prvi dan simpozija završio je predstavljanjem knjige Nebojše Vasića *Srce istočnjačke filozofije* (Hijatus, Zenica 2010.). Prilikom predstavljanja Vasić je ukazao na pluriperspektivizam i širinu znanstvenih doprinosa svoje knjige.

Drugi dan simpozija otvoren je još jednim predstavljanjem knjige. Naime, Marijan Krivak (Osijek) govorio je o svojoj knjizi *Suvremenost(i): postmoderno stanje filozofije (kulture)... i filma* (Filozofski fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku, Osijek 2012.). U toj knjizi obuhvaćena je suvremena filozofija i kulturna teorija, a posebice filmska teorija i kritika.

Prvu sesiju drugoga dana simpozija otvorio je Pavo Barišić (Zagreb/Split) s izlaganjem pod naslovom »Suvremena politička filozofija u svjetlu rehabilitiranja praktične filozofije«. U svojem izlaganju Barišić je tematizirao politička previranja druge polovice 20. stoljeća, posebice »prebolijevanje« trauma proizašlih iz nacionalsocijalizma i staljinizma. Nakon njega je izlagao Boško Pešić (Zagreb). Naslov Pešićeva izlaganja glasio je »Totalitarizam i egzistencija. Prilog razumijevanju pojma osobne odgovornosti kod Hannah Arendt«. U izlaganju je istaknuta važnost pojedinca u suvremenom političko-pravnom području. Nastavio je Marijan Krivak (Osijek). Naslov njegova izlaganja glasio je »Smisao političkog Jacquesa Rancièrea«, a pri čemu je Krivak razmotrio mogućnost »čistog« političkog subjekta u suvremenom, ekonomski orijentiranom svijetu. Sesija je završila raspravom koju je moderirao Davor Balić.

Drugu sesiju drugog dana simpozija započeo je Ivan Stubić (Osijek). U izlaganju pod naslovom »Uloga vrline u budističkoj filozofiji« Stubić je obradio istočnjačko shvaćanje vrline. Potom je uslijedilo izlaganje koje je održao Nebojša Vasić (Zenica), a pod naslovom »Filozofija istoka na tragu Jednog koje prožima sve«. Druga sesija završila je raspravom koju je moderirao Željko Škuljević.

Posljednju sesiju osječčkog simpozija 1. *Dani praktičke filozofije* otvorila je Marija Selak (Zagreb) s izlaganjem pod naslovom »Integrativna bioetika i pojam svijeta«. U njemu je bilo govora o izazovima suvremene bioetičke epohe, a sesija je zaključena izlaganjem koje

je, naslovivši ga »Etika apela – drugi kao poziv«, održala Darija Rupčić (Osijek), pri čemu se usmjerila na etiku skrbi. Time je zaključen dvodnevni filozofski simpozij *Dani praktičke filozofije* na Filozofskom fakultetu u Osijeku.

Slaven Lendić

Predstavljanje knjige *Filozofija* Borana Berčića

23. siječnja 2013. u Knjižnici Bogdana Ogrizovića u Zagrebu održalo se predstavljanje dvosveščane publikacije autora Borana Berčića pod naslovom *Filozofija* u izdanju Ibis grafike (2012.) Na predstavljanju su sudjelovali prof. dr. sc. Filip Grgić, ravnatelj Instituta za filozofiju u Zagrebu, prof. dr. sc. Nenad Smokrović, profesor na Odsjeku za filozofiju Filozofskog fakulteta u Rijeci, doc. dr. sc. Hrvoje Jurić, profesor na Odsjeku za filozofiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zdenka Brzović, polaznica doktorskog studija filozofije na Filozofskom fakultetu u Rijeci te sam autor, prof. dr. sc. Boran Berčić, profesor na Odsjeku za filozofiju Filozofskog fakulteta u Rijeci.

Filip Grgić je odmah na početku pohvalio pristup i stil kojim je napisana knjiga, posebno kao kvalitetu ističući mnogobrojne primjere i misaone eksperimente kojima je prožeta i kojima se olakšava suočavanje s iznimno teškim filozofskim problemima. Upravo je kao temeljnu vrlinu ovoga izdanja Grgić istaknuo njenu pristupačnost i nefilozofskim čitateljima. Prema Grgiću, Berčićev uvod u filozofiju nije niti puko nabranje pozicija i filozofema, niti nesustavno verbaliziranje i bacanje asocijacija, nego predstavlja upravo filozofirajući uvod u filozofiju.

Za Nenada Smokrovića ovo djelo predstavlja jednu vrstu sistema, budući da započinje pitanjem o smislu života a završava pitanjem »Što je filozofija?«, a usto su zastupljena gotovo sva područja u filozofiji. Sistematičnost u pristupu očituje se i u činjenici da svako poglavlje knjige nudi gotovo sva pojedina stajališta o određenom problemu, a nedostatak nekih pozicija nije problematičan budući da ih sve nije niti moguće obuhvatiti u takvom sistematskom prikazu. Smokrović je zaključio da, s obzirom na način na koji je djelo napisano, ne postoji kategorija zainteresiranog čitatelja koji ovu knjigu ne bi mogao probaviti.

Hrvoje Jurić je istaknuo da je knjiga ostvarila autorov cilj da ponudi ne samo sadržajan korpus nego i da pruži mogućnost čitateljima u stjecanju filozofskoga alata. Za Jurića je knjiga dobra ne samo u obrazovnom nego i u odgojnom aspektu – u odgajanju u filozofiji i za filozofiju. Što se tiče karaktera knjige, ona nije samo udžbenik ili priručnik, niti jedna povijest filozofije, nego sve od navedenoga i još više. Kao možda jedinu manu naznačio je slabu zastupljenost tzv. kontinentalne filozofije, no zaključio je da ovakve publikacije nije nikada bilo na ovim prostorima te stoga predstavlja ne samo filozofski nego i važan kulturni proizvod.

Bivajući svojevremeno Berčićevom studentom, Zdenka Brzović je u svom osvrtu ponudila perspektivu studenta i profesora filozofije, iznoseći kao prvo podatak da je knjiga izrasla iz skripte za studente kolegija »Uvod u filozofiju« na Filozofskom fakultetu u Rijeci te da se autorov entuzijizam u bavljenju filozofijom prenio i u konačnu publikaciju. Brzović smatra da bi knjiga u znanstvenom radu mogla biti poticajna za istraživanje i filozofiranje, a u nastavničkom radu bi mogla pomoći nastavnicima da jednostavno prenesu komplicirane filozofske probleme, naročito jer je tekst toliko pristupačan da ga se može koristiti u srednjoškolskoj nastavi.

Konačno se i sam autor osvrnuo na ocjene predstavljača. Na tezu da ovo djelo nije knjiga o filozofiji, nego filozofija sama, Berčić je odgovorio da je tomu tako čisto iz razloga što se ne radi o pukom nabranju raznih mišljenja, nego se od početka nastoji filozofijski suočiti s obrađenim problemima. Autor smatra da je knjiga sistematična, ali ne tvrdi da je sistem, unatoč priznanju da se kroz djelo provlači pronaturalistički stav, iako je nastojao s odmakom sagledati što više mogućih pozicija. Kao povod za uobličavanje ove obimne publikacije iz skripte predavanja autor je naveo nedostatak adekvatnih uvoda u filozofiju, što je s druge strane i razlog pozamašnom obujmu knjige budući da se tako velik broj tema i stajališta ne bi mogao skratiti bez gubitka kako na sadržaju tako i jasnoći argumentacije.

Sudeći prema riječima predstavljača, Berčićev uvod u filozofiju predstavlja rijetku pojavu u filozofskom izdavaštvu ne samo na ovim prostorima. Zauzimajući istaknuto mjesto među različitim dostupnim uvodima u filozofiju, ova bi knjiga mogla imati svijetlu budućnost u filozofskom obrazovanju na svim razinama kao koristan udžbenik, u znanstvenom filozofskom radu kao važna referenca, ali i u popularizaciji filozofije i filozofskog načina mišljenja u široj javnosti.

Krešimir Babel

Simpozij »Filozofija – Jam Session«

U organizaciji Odsjeka za filozofiju Filozofskog fakulteta u Rijeci i Hrvatskog društva za analitičku filozofiju na riječkom Filozofskom fakultetu 14. i 15. veljače 2013. održan je skup pod nazivom »Filozofija – Jam Session«. Simpozij je održan povodom objavljivanja knjiga *Filozofija I* i *Filozofija II* Borana Berčića.

Tematski dijapazon Berčićevih knjiga veoma je širok. Autor u njima obrađuju teme koje sežu od pokušaja definicije same filozofije, preko pitanja o stvarnosti, ljudskom umu i Bogu do teorije društvenog ugovora. S obzirom na to, ali i na dijalošku auru djela koja poziva čitatelja na raspravu s autorom i na samostalno promišljanje, široki tematski spektar simpozija očekivan je. I obrada tema bila je raznolika – neki izlagači pokušali su osporiti stavove eksplicirane u Berčićevu djelu, drugi su ukazali na moguće nejasnoće ili nedosljednosti u izlaganju dok je nekima njegov rad poslužio samo kao odskočna daska za vlastite teorije i pristupe.

Simpozij je okupio mnogobrojne filozofe iz regije; na njemu su se tako našli predstavnici Filozofskog fakulteta u Rijeci (Boran Berčić, Luca Malatesti, Majda Trobok, Nenad Smokrović, Snježana Prijić-Samaržija, Elvio Baccarini, Aleksandra Golubović, Iris Vidmar, Neven Petrović, Ana Gavran Miloš, Filip Čeč, Matej Sušnik, Nebojša Zelić, Marin Biondić, Marko Jurjako i Zdenka Brzović), Filozofskog fakulteta u Zagrebu (Goran Kardaš), Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu (Danijel Tolvajčić), zagrebačkih Hrvatskih studija (Dragana Sekulić i Dušan Dožudić), zagrebačkog Instituta za filozofiju (Tvrtko Jolić), Filozofskog fakulteta u Beogradu (Miloš Arsenijević, Vojislav Božičković i Miljana Milojević), Filozofskog fakulteta u Ljubljani (Olga Markič) i Filozofskog fakulteta u Mariboru (Danilo Šuster, Bojan Borstner i Friderik Klampfer).

Simpozij je otvorio Predrag Šustar, dekan riječkog Filozofskog fakulteta. Nakon njegovih uvodnih riječi izlagao je idejni začetnik simpozija – Boran Berčić. Berčić je započeo predstavljanjem pojma zamislivosti, koju se može odrediti dvojako, kao imaginaciju i kao pojmljivost, te ga je povezao s pojmom mogućnosti. Nakon analize njihove međusobne povezanosti, pokušao je, koristeći ove pojmove, odgovoriti na pitanje o metafizičkoj mogućnosti putovanja kroz moguće svjetove, putovanja kroz vrijeme te postojanja (filozofskih) zombija. Idući izlagač, Luca Malatesti, nadovezao se na Berčićevu raspravu o zombijima kakvima ih zamišljaju filozofi – oni su, naime, bića fizički potpuno ekvivalentna

ljudima, no nemaju mentalna stanja. Malatesti je pohvalio Berčićevo povezivanje priče o zombijima sa zakonom uniformnosti prirode, no napao je kontingentni fizikalizam koji on prihvaća. Vojislav Božičković predstavio je probleme vezane uz subjektivu spoznaju s kojima se teško mogu nositi i internalizam i eksternalizam. Koristio se sljedećim primjerom: osoba gleda zelenu okruglu jabuku i stvara dva suda. Prvi sud je »Ova jabuka je zelena«, a drugi »Ova jabuka je okrugla«. Na temelju ovih sudova (premisa) dolazi do zaključka da »Postoji nešto zeleno i okruglo«. No što ako je jabuka između stvaranja prvog i drugog suda zamijenjena? Što se događa u subjektu i kakav je status njegovog vjerovanja? Idući govornik, Marko Jurjako, analizirao je definiciju prema kojoj su želje »vjerovanja da je nešto dobro« i zaključio da je takav stav održiv unutar uzročne teorije odlučivanja. Nakon njega, uslijedila je Miljana Milojević koja je svojim izlaganjem htjela pokazati kako se hipoteza proširene kognicije nije nužna posljedica funkcionalizma te da među njima postoje brojne razlike. Olga Markić posvetila se problemu boli koji Berčić u svojoj knjizi opisuje kao aktivaciju C-vlakana. Prema Markić bol je jedan od najteže objašnjivih mentalnih stanja, a kao dobar pokušaj odgovora na pitanje što je bol predlaže istraživanje koje bi polazilo od prvog lica, a zatim se nastavilo iz trećeg lica.

Nakon ovog bloka posvećenog filozofiji uma uslijedila su dva izlaganja iz logike. Prvo je održala Dragana Sekulić koja je pokušala objasniti povezanost između heurističkog i logičkog zaključivanja te zaključila kako nam je za objašnjenje heuristika, njihove primjene i valjanosti, potrebna logika. Nakon nje uslijedila je Majda Trobok koja je govorila o matematičkom platonizmu i branila ga od napada fikcionalista.

I u sekciji posvećenoj filozofiji religije svoje su mjesto pronašla dva predavanja. Prvo su održali Danijel Tolvajčić i Aleksandra Golubović koji su predstavili četiri, po njima najznačajnija, pravca u suvremenoj filozofiji religije. Radi se o filozofiji religije na Wittgensteinovu tragu, filozofiji religijskog pluralizma, nerealističkoj filozofiji religije i feminističkoj filozofiji religije. Nakon njih, Goran Kardaš izložio je argumente škole Nyāya koja je prva u indijskoj filozofiji izložila argumentaciju u korist postojanja Boga te argumente protiv teista budističkog logičara Dharmakirtija.

Prvi dan simpozija završen je tematski mješovitom sekcijom koju je započela Iris Vidmar. Vidmar je pokušala, pozivajući se na definicije filozofije koje Berčić pruža, dokazati da se razlika između filozofije i književnosti ne može odrediti tematski ili metodološki. Ma-

rin Biondić je posvetio svoje izlaganje pitanju je li strah od smrti racionalan. Na to pitanje Biondić pokušava odgovoriti pozivajući se na teoriju J. G. Murphyja. Nakon njega, Neven Petrović dotakao je pitanje smisla života te Berčiću zamjerio terminološku nedosljednost u prikazu te tematike, ukazujući na to da i riječ 'smisao' i riječ 'život' mogu biti višeznačne.

Drugi dan simpozija započet je epistemološkim temama. Prvi izlagač bio je Danilo Šuster. Izložio je Berčićeve stavove o Nozickovim argumentima o skepticizmu te im uputio kritike, ali i izrazio svoje mjestimično slaganje s njima. Rješenje problema, po Šusteru, leži u odjeljivanju bliskih mogućih svjetova od onih koji nisu takvi. Nakon njega izlagala je Ana Gavran Miloš koja je odgovore skeptiku potražila u epikurovskoj epistemologiji. Ona uvodi razlikovanje između percepcije i vjerovanja te argumentira u korist Epikurove ideje da je percepcija uvijek istinita, a da je vjerovanje interpretacija opažanja koja može biti pogrešna. Zadnje izlaganje u ovoj sekciji bilo je ono Nenada Smokrovića koji je razmatrao vezu između dokaza i istine i osporavao Berčićevo, po njemu pojednostavljeno, poimanje te veze kao izravne.

Sekciju o metafizici započeo je Filip Čeč koji je predstavio dva oblika fatalizma – sirovi i sofisticirani, kao i determinizam, te je pružio niz sličnosti i razlika između sofisticiranog realizma i determinizma. Nakon njega izlagao je Miloš Arsenijević koji je eksplicirao razliku između zakona isključenja trećega i zakona bivalencije te pružio svoje čitanje, koje se oslanja na Łukasiewiczovu trovalentnu logiku, Aristotelovog problema buduće pomorske bitke. Prema njemu, za buduće događaje ne vrijedi zakon bivalencije, već samo zakon isključenja trećega. Bojan Borstner pokušao je odgovoriti na pitanje je li takozvani »one over many« argument stvarni problem i ako on to jest, je li on problem za realista ili nominalista. Idući izlagač, Dušan Dožudić se, kao i Berčić, smatra realinom, no smatra da su Berčićevi argumenti za realizam pogrešni. Naprimjer, Berčić govori da je vjerojatnost skeptičkih i antirealističkih mogućnosti vrlo mala, no kako dolazi do toga? Nije li to upravo ono što mora dokazati?

Završnu sekciju započeo je Friderik Klampfer koji je pružio svoje viđenje o tome ima li ljudski život smisla s obzirom na ljudsku smrtnost. Elvio Baccarini je u svom izlaganju uspoređivao stavove o instrumentalizmu kao temelju morala Borana Berčića i Jerryja Gausa. Nakon njegovog, uslijedilo je izlaganje Snježane Prijic-Samaržija koja se nadovezala na Berčićeve stavove o pravednosti i analizirala ih u kontekstu epistemičkog načela

opravdanosti i epistemičkog proceduralizma. Pitala se, između ostalog, mogu li u demokratskom procesu sudjelovati osobe koje nisu racionalne, nepristrane i informirane i je li ponekad opravdano suspendirati demokratski proces. Nakon nje uslijedio je Matej Sušnik koji je predstavio moralno načelo dvostrukog učinka, to jest, načelo koje opravdava postupke moralno lošeg učinka koji nije bio namjeravan, ukazavši na probleme takvog načela. Nebojša Zelić govorio je o Rawlsovu načelu razlike, usko vezanom uz ideju solidarnosti te izgradnju ljudskog samopoštovanja. Tvrtko Jolić nadovezao se na Berčićevu raspravu o moralnoj odgovornosti te je zagovarao pripisivanje odgovornosti i grupama. No ne može svaka skupina biti nositeljica moralne odgovornosti te Jolić predstavlja kriterije koje ona mora zadovoljiti. Posljednja izlagačica bila je Zdenka Brzović koja je inspiraciju za svoje izlaganje o genetskom determinizmu pronašla u Berčićevom poglavlju o slobodi volje i determinizmu. Predstavila je znanstvene stavove o ulozi gena u određivanju pojedinca te pokušala objasniti zašto je i dalje popularno viđenje da smo određeni ponajviše, ako ne i isključivo, genima kada suvremena istraživanja ukazuju na to da je vjerojatno najčešći način interakcije između gena i okoline neaktivna interakcija između genotipa i fenotipa.

S obzirom na velik broj sudionika ovog dvodnevno simpozija svaki izlagač imao je na raspolaganju pola sata za predstavljanje svojih teza i za raspravu. Iako se to isprva može učiniti kao premalo vremena, takav vremenski okvir izlagače je nagnao da bez suvišnih uvoda predstave svoje argumente te je doprinio dinamičnosti simpozija koju je već osigurala širina tema koja je znanstvenicima pružila priliku da iz prostora svog prvotnog filozofskog interesa zakorače u nove istraživačke sfere i potvrde svoju argumentacijsku vještinu. S obzirom na uspjeh i kvalitetu ovog filozofskog *jam sessiona*, nadamo se da će se uskoro pružiti prilika za novi susret te vrste.

Martina Blečić

VII. Mediteranski korijeni filozofije

U organizaciji Hrvatskoga filozofskog društva i Odsjeka za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu, u razdoblju od 4. do 6. travnja 2013. održan je sedmi po redu međunarodni simpozij *Mediteranski korijeni filozofije*. Posebnost ovogodišnjeg izdanja

simpozija jest lokacija njegova održavanja – novouređeni prostori Filozofskog fakulteta u Splitu smješteni na samom Peristilu. Uvodne riječi uputio je Mislav Kukoč, ne sakrivajući veliko zadovoljstvo radi kontinuiranog uspješnog razvoja simpozija. Također je podsjetio na važnost Mediterana kao kolijevke zapadno-europske filozofije i znanosti, te istaknuo značaj filozofskog promišljanja mediteranskog multikulturalizma u kontekstu aktualnih međucivilizacijskih napetosti, s ciljem otvaranja novih mogućnosti dijaloga i pomirenja. Dekan Filozofskog fakulteta Marko Trogrlić naglasio je važnost manifestacije i nadu u njen daljnji razvoj te zajedno s Brankom Ramljak i Majom Munivrnanom izrazio oduševljenje novouređenim prostorijama Filozofskog fakulteta. Upravo radi te činjenice, u šaljivom tonu bivši dekan Filozofskog fakulteta Josip Milat prokomentirao je događaj kao »povijesni moment«, s čime se uistinu možemo složiti.

Čast otvaranja radnog dijela simpozija pripala je Pavi Barišiću (Zagreb/Split) koji se u svom predavanju dotaknuo pojma 'deliberativne demokracije'. Temelji deliberativne demokracije leže u antici gdje se politika stvarala zajedničkim govorom, raspravama i zaključivanjima. Samo poimanje takve vrste demokracije sažeto u Aristotelovoj *Politici* također pronalazi svoje mjesto i u suvremenim teorijama deliberativne demokracije, a prosuđuje li mnoštvo bolje od nekolicine stručnjaka, te je li vladavina puka idealni građevni materijal za savršeno ustrojenu zajednicu, samo su neka od pitanja koje je ovo predavanje otvorilo.

Tematski nadovezana na prijašnje izlaganje, Marita Brčić (Split) opisala je položaj građanina u participativnoj i predstavničkoj demokraciji. Iznesen je stav o tome da se građanin najbolje realizira u demokratskom kontekstu, gdje podliježe legalnim te s druge strane moralno utemeljenim obavezama. Usporedivši antičko shvaćanje politike (gdje se politika nužno poklapala s etikom) s novovjekovnim i suvremenim shvaćanjem isključivo kao vještinom vladanja i održavanja moći, autorica ističe zamjetan gubitak poštovanja moralno utemeljenih političkih obaveza, što za sobom povlači samointeresno djelovanje građana lišeno osjećaja za opće interese.

Mislav Kukoč (Split) istražio je ulogu i položaj integrativne bioetike u ustroju mediteranske bioetike te doprinos integrativne bioetike posebno, kao i mediteranske bioetike u cjelini razvoja europske bioetike. Novi putovi razvoja integrativne bioetike idu u smjeru europeizacije bioetike novim iščitavanjem europskog filozofijskog naslijeđa u bioetičkom ključu. Autor je istaknuo važnost otkrića protestantskog pastora Fritza Jahra, koji je još 1926.,

znatno prije V. R. Pottera, skovao termin *bio-etika* i pojmovno ga odredio u duhu Kantove filozofije.

U sljedećoj sesiji, dva rezultata recentnih istraživanja u deontičkoj logici i pitanje njihova odnosa predstavio je Berislav Žarnić (Split). Povezujući teoriju normativnosti sa standardnom deontičkom logikom, nameće se metanormativni položaj deontičke logike ali uz potrebu dopuna. Dodatno, predstavljena je mogućnost trećeg stajališta o izvoru paralelizma između logičkih odnosa, jezičnih zaduženja te ovlaštenja i racionalnosti.

Dafne Vidanec (Zaprešić) sagledala je sreću i ljudsko djelovanje kroz antropologijsko-filozofijsko-psihologijski i etički pristup, istaknuvši tako pritom kompleksnost shvaćanja spomenutih pojmova. Uz prezentiranje pojmova kroz antropološke pretpostavke, Aristotelov koncept eudaimonizma, Russellov psihologijski model sreće i Taylorovu koncepciju sreće kao višeg dobra, autorica ističe i 3 temeljne kategorije shvaćanja sreće: narativni, socio-biologijski i psihologijski pristup. Je li sreća stvar osobnog uvjerenja i koliko materijalne pretpostavke života utječu na njeno postizanje, samo su neka od pitanja otvorena u raspravi.

Dragan Poljak (Split), Franjo Sokolić (Split) i Mirko Jakić (Split) predstavili su publici fizičko-filozofske aspekte asimetrije vremena, odnosno koncept *strijele vremena*. Asimetrija vremena problematična je utoliko što zakoni prirode, predočeni u matematičku formu, bivaju simetrični, tj. isti zakoni vrijede ako se promijeni smjer vremena, pa su tako sami po sebi nedostatni za puni opis stvarnosti.

Popodnevna sesija predavanja započeta je izlaganjem Željka Kaluderovića (Novi Sad) pod naslovom »Herodotovo shvaćanje *dikaio-syne*«. Terminološki određivši pojam *dikaio-syne* autor ističe njeno prvo pojavljivanje koje seže sve do redaka Platonove *Države*. No izrazit utjecaj razvitku i razumijevanju tog pojma mora se pripisati i Herodotu koji, napose u svom djelu *Povijest*, navodi njene modalitete. Predstavljajući tri dimenzije *dikaio-syne* poseban je naglasak stavljen upravo na aritmetičkom obliku jednakosti koji dovodi u vezu pravdu i zakonitost.

U svom predavanju pod nazivom »Sokratova pjesnička krivnja« Željko Škuljević (Zenica) postavlja pomalo nesvakidašnje pitanje o mogućnosti pomirenja filozofije i poezije. Početna je pretpostavka da Sokrat nije ništa pisao, no autor postavlja zahtjev za podvrgavanje te pretpostavke metodičkoj skepsi. Je li moguće da je primjerice *Gozba* okrunjena Sokratom ne samo kao glavnom temom već i njegovim autorstvom? Što se tiče Sokratove krivnje može se reći da je ona pjesničke naravi budu-

ći da, po Figalu, Melet Sokratovu krivnju pokušava utemeljiti u njegovom pjesničkom izgovaranju, što je izrazito problematično. Tako je još jednom filozofija dovedena u vezu, ali i prijepor s poezijom.

Evolutivni put obiteljske zajednice kao temeljne institucije društva predstavio je Anto Ledić (Zenica). Neosporna je činjenica kako je obitelj oduvijek u žarištu razmišljanja, te se i u ovom današnjem nestabilnom dobu javlja potreba za očuvanjem njene jedinstvenosti. Naglasak je stavljen na prirodnu povezanost muža i žene koju autor smatra nužnom. Ledić u daljnjem izlaganju prikazuje razvitak obitelji od prvotnih promiskuitetnih odnosa preko monogamnog braka, pa sve do današnje suvremene obitelji. Posebna je pozornost skrenuta na položaj žene unutar obitelji koji je od samih početaka bio neravnopravan.

Usljedila je poticajna rasprava o problematici odnosa filozofije i pjesništva, te o konceptu *prirodnosti* nakon koje je u idućem tematskom bloku početnu riječ imao Krešimir Čvrljak (Zagreb). U svom izlaganju Čvrljak naglašava izrazitu važnost i utjecaj antičkih i (pred)renesansnih Grka na humanističku Europu, a napose na renesansne filozofe Italije. Naime, cijeli dijapazon utjecajnih mislioca tadašnjeg vremena iz Bizanta je prebjegao u Italiju, te ju tako obogatio na svim intelektualnim poljima. Našavši plodno tlo za svoju misao oni su mahom sklapali poznanstva i prijateljstva s tamošnjim, ali i s hrvatskim humanistima poput Jurja Dragišića, Ivana Vitza od Sredne, Ivana Česmičkog i mnogim drugima.

S temom »Razvoj kao sloboda« predstavila se Marijana Kolednjak (Varaždin). Njen rad daje prikaz jednog od pristupa pojmu *razvoja* filozofa, ekonomista i dobitnika Nobelove nagrade Amartye Kumara Sena. Sen razvoj definira kao proces širenja ljudskih sloboda, a slobodu pak definira kao glavnu odrednicu osobne inicijativne i društvene mogućnosti. Unatoč sve većem bogaćenju ostaje činjenica da su mnoge ekonomske slobode i dalje velikom broju ljudi uskraćene. Sen nalaže kako na ljude treba gledati kao na aktivne sudionike, a ne pasivne promatrače. Tako glavni cilj i sredstvo razvoja mora biti povećanje zbiljske ljudske slobode.

Kao zadnje izlaganje prvog dana održavanja simpozija Nikola Tadić (Sisak) pjesničkim se izričajem predstavio auditoriju s temom »Korčula naše mladosti«. Nizom razigranih pjesama poput »Dioklecijanova palača«, »A101« i »Korčula '68.« Tadić je duhovitim tonom dočarao neka minula vremena kojih se samo poneki još i sjećaju. Svaka od tih minijatura nosi posvetu nekom ovdašnjem istaknutom

misliocu koji je svojim likom i djelom imao izuzetan utjecaj na autora. Od silnog mora imena nabrojati ćemo samo neke: P. Vranicki, M. Kangrga, V. Filipović, B. Bošnjak.

Nakon pjesničkog poleta rasprava je potekla u nešto mirnijem tonu. Raspravljalo se o položaju grčke filozofije sredinom 15. stoljeća, a mnoge pohvale upućene su kolegi Tadiću koji je na površinu iznio ljudsku dimenziju filozofa. Kraj radnog dana prikladno je završen još jednom pjesmom imena »Šipan« kojom je Tadić opjevao dragi mu otok.

Drugi dan simpozija otpočeo je plenarnim izlaganjem Gottfrieda Küenzlena (München) pod nazivom »Secularity of the State and Religion«. Postavljajući osiguranje građanskog mira kao jedinu »istinu« sekularne države Küenzlen smatra razdvajanje religije i politike imperativom. To razdvajanje, samim time i sekularnost države čak su i danas od izuzetne važnosti, posebno na prostoru Mediterana, te će tako zasigurno biti i u budućnosti. Sloboda, dostojanstvo čovjeka i zaštita života moraju biti osigurane, a istinska poteškoća leži u činjenici da je sekularna ustavna država zasnovana na preduvjetima koje sama ne može osigurati. Netom poslije uslijedila je i rasprava koja je bila fokusirana na ulogu religije u državi, kao i na pitanje moguće jednakosti pojmova *religije* i *ideologije*.

Dašak Orijenta unio je Daniel Bučan (Zagreb) govoreći o Avicenni kao jednoj od ključnih figura u cjelovitosti koju Mediteran predstavlja povezujući grčku tradiciju i kršćanski srednji vijek. Znakovita je činjenica što su Avicennini prvi i posljednji filozofski tekstovi posvećeni duši, čime njegova cjelokupna filozofska misao biva uokvirena metafizičkim. Metafizika razumske duše obuhvaća, dakle, cjelovitost teorijskog nauka filozofije, ali i njenu praktičku dimenziju. Istinski značaj Avicennine misli tako biva u pomirenju Islama i Aristotela, što on radi svjesno, ali i pomirenju neoplatonizma i aristotelizma kojeg možda čak ni sam nije bio svjestan.

U sličnom duhu nastavio je i Nusret Isanović (Sarajevo/Zenica) predstavivši jedno novo lice Mediterana koje je do sada u mnogočemu bilo zaboravljeno. Riječ je o najkompetentnijem srednjovjekovnom komentatoru Aristotela – Ibn Rušdu, koji je uvelike doprinio očuvanju digniteta razuma. Pišući djela iz područja filozofije, kao i religije, on nastoji pomiriti razum i vjeru. Braneći filozofiju od Al Gazāljevih optužbi za nevjerstvo ustrajao je u poziciji da niti Kur'an ni tradicija ne optužuju filozofe. Za njega je dijalog filozofije i religije itekako moguć budući je njihova istina jedna te ista.

Stanko Vlaški (Novi Sad) u svom eseju predstavlja fragment Friedricha von Harden-

berga – Novalisa pod nazivom »Kršćanstvo ili Europa«. Ukazujući na podijeljena mišljenja koja je taj spis uzrokovao, a čiji je glavni motiv ideja da religijski smisao može osigurati Europu, autor naznačuje da je ista problematika i danas vrlo aktualna. Romanizirajući kršćansko shvaćanje srednjeg vijeka on ga uzdiže do svetog vijeka, što na prvi pogled može izgledati sasvim bezazleno, no u kontekstu današnjeg vijeka krije moguću opasnost. Autor zaključuje da je ono za što se Novalis uistinu zalaže zapravo povratak duhovnim korijenima Europe.

Drugi dio jutarnje sesije otvoren je referatom »Između književnosti i filozofije: egzistencijalizam mediteranskoga kruga« Anite Lunić (Split). Isprepletenost filozofije i književnosti još od davnih je vremena obilježje nekih od najpoznatijih djela filozofske i umjetničke misli. Tako je i egzistencijalistička misao našla svoje mjesto na tom graničnom području. Istražujući mogućnost govora o egzistencijalizmu 'misli juga' autorica u Šoljanovom nihilizmu pronalazi neke značajke zajedničke za Camusa. Naime, Šoljanov nihilizam nije puki nihilizam već je pokušaj odgovora na egzistencijalna pitanja. Tako obojica, polazeći od tjeskobe, svjesno prihvaćaju osuđenost na slobodu, a prihvatiti ono što jest javlja se kao najviši cilj.

Okretanju samom sebi bavi se i Miroslava Vučko (Osijek), no motivi i svrha u mnogočemu su različiti od prethodnog izlaganja. Svako čovjekovo djelovanje nužno ostavlja nekakav utjecaj, kako na prirodu tako i na druge ljude. Istražujući narcizam i ono što on sa sobom nosi autorica postavlja pitanje vlada li čovjek tim nastojanjem ili pak ono vlada njime. Korijeni proučavanja Narcisa mogu se naći čak u Platona i Parmenida, dok se ista problematika kao razvijena prvi put javlja s Freudom. Misli o suvremenom Narcisu bivaju pak pretočene u djelo Christophera Lascha naslovljeno *Narcistička kultura* u kojemu se zastupa teza da postmoderna kultura uvelike potvrđuje Freudove teze.

Nataša Škuljević (Zenica) svojim izlaganjem »Marquise de Sade: kruti ateizam ili paradoks božanskog« predstavlja de Sadeov zagonetni svjetonazor obilježen hladnokrvnim ateizmom te ukidanjem Boga. Stapajući filozofska promišljanja s književnim stilom pisanja de Sade se javlja kao neshvaćeni umjetnik koji uzima pojam neobuzdanosti kao temeljni u svome djelu. Oslikavajući probleme modernog čovjeka on se bavi razvratom i zločinom prkoseći time moralnim konvencijama prosvjetiteljskog doba. Kao zagovaratelj prevrtljivosti ljudskog društva držao se pozicije da su ljudi usklađeni s prirodom, stoga se kao potrebne javljaju vrline, ali i poroci.

Baveći se jednom od možda najaktualnijih tema današnjeg hrvatskog obrazovanja Tonći Kokić (Split) predstavio se izlaganjem »Ispitivanje mogućnosti jedinstvenog spolnog odgoja«. Sustavno razlagajući prvo činjenice, a onda i pozadinske pretpostavke koje jedinstveni spolni odgoj podrazumijeva autor navodi četiri dimenzije koje ispitivanje svojstava odgojne filozofije obuhvaća: antropološku, etičku, znanstvenu i društvenu. Unutar svake od spomenutih dimenzija autor navodi koji se problemi javljaju kod očekivanih ishoda koje će jedinstveni spolni odgoj donijeti. Kada je riječ o pokušajima razrješenja nameću se tri moguća puta: puka biološka pouka, poučavanje samo temeljnih moralnih vrijednosti i izbjegavanje spornih tema te poučavanje činjenica o spolnosti, ali iz različitih perspektiva.

Drugi tematski blok započeo je izlaganjem Enisa Zebića (Zagreb), koji se bazirao na prezentiranju jedne moguće skice za filozofiju politike Vinka Kriškovića. Kriškovićeve namjera pisanja mnogih djela o temama filozofije politike u cijelosti je uvjetovana željom da pomogne vlastitom narodu, a u svojim je tekstovima najviše pisao o engleskim autorima i kritizirao englesku političku praksu.

Damir Smiljanić (Novi Sad) predstavio je istaknute radove iz opusa Vladimira Dvornikovića na temu karakterologije kao zasebne filozofsko-psihološke discipline, koncentrirajući se pritom na njegove manje poznate priloge o negativnim stranama karaktera i tipovima općenito. Takvi su opisani imperativom »učini drugog manjim da ti budeš veći«, no publiku je najviše zanimalo smisao karakterologije – stvara li ona svakoake generalizacije i stereotipizacije?

Intrigirajuće stavove o pojmu 'hrvatske filozofije', tj. dva suprotna gledišta o smislu te sintagme i o (ne)mogućnosti njenog filozofijskog utemeljenja iznio je Ljudevit Fran Ježić (Zagreb). Bjelodano je da filozofiji nije bitno koje je narodnosti ili jezika onaj koji filozofira, pa su tako pojmovi kao francuska ili njemačka filozofija u jednakoj mjeri sporni kao i hrvatska filozofija, no čini se utemeljenim filozofiji pridjenuti nacionalni identitet samo ukoliko je vezan isključivo uz kulturno-povijesni kontekst.

Dušan Čizmić Marović (Split) u svom izlaganju sagledao je povijest filozofije kao filozofijski i pedagoški problem. Filozofija u posthegelovskom razdoblju postaje podređena znanostima i gubi bitnu vezu s vlastitim poviješću, dok u pedagoškom kontekstu (unatoč iznimnoj važnosti na polju edukacije) postaje zanemarena, iz čega se rada zabrinutost za njen daljnji opstanak. Tema je potakla raspravu o krizi humanističkih disciplina u nas i

šire, kao i o aktualnoj negativnoj klimi koja se stvara pod utjecajem napetosti između Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta s jedne strane te većine akademske zajednice s druge.

U nešto drugačijem filozofskom pravcu, sljedeći predavač Ljudevit Hanžek (Split) predstavio je Humeove tvrdnje o (ne)postojanju svjesnog subjekta, točnije o tome da je ideja subjekta svijesti svojevrsna iskustveno neutemeljena fikcija. Autor je postavio problematične implikacije te teorije: je li u tom slučaju moguće govoriti o osobom identitetu i kakav je ontološki status osoba u trenucima nesvjesnosti? Usto, nameće se problem nemogućnosti numeričkog razlikovanja struje svijesti i snažna protuintuitivnost ideje o iskustvima koja postoje bez subjekata.

Emil Kušan (Split) bazirao se na dva važna autora – Schellinga i Kanta, točnije na Schellingovu teozofsku misao iznesenu u djelu *O bivstvu slobode*, za koju tvrdi da je samo vješta spekulativna interpretacija osnovnih teza Kantove etike. Osnovna teza jest da Schelling koristi temeljne pojmove Kantove etike kako bi opravdao svoje teološke i filozofske stavove, i to na način da mijenja njihovo prvobitno značenje.

Kao zadnji predavač ovogodišnjeg skupa, predstavio se Sulejman Bosto (Sarajevo) s temom »Priroda vs. Kultura, ili: između determinizma i slobode«. Središnji problem jest odnos prirode kao »carstva nužnosti« i kulture kao »carstva slobode«, kojemu Bosto pristupa iz perspektive dihotomije desakralizacije i resakralizacije prirode, napose čovjekove. Instruktivnim ovdje smatra Habermasovo tematiziranje ljudske prirode, kao i nove putove sagledavanja dijalektike nužnosti i slobode.

Za sam kraj ovogodišnjeg simpozija održana je promocija novih filozofskih izdanja – predstavljene su dvije knjige, tematski vezane uz *Mediteranske korijene filozofije: Uvod u arapsku filozofiju* istaknutog hrvatskog arabista i stručnjaka za arapsku filozofiju Daniela Bučana te zbornik radova posvećen Nikoli Skledaru, pod naslovom *Između Srednje Europe i Mediterana*.

Završnu riječ imao je Mislav Kukoč, opisujući VII. *Mediteranske korijene filozofije* kao skup koji je iznjedrio sjajne diskusije i polemike u vrlo opuštenu atmosferu, a manji broj sudionika nego prijašnjih godina ni na koji način nije utjecao na kvalitetu simpozija. Upućene su zahvale organizatorima, medijskim pratnjama, profesorima, asistentima i studentima koji su vrijednim radom pridonijeli izvrsnosti manifestacije. Skup je okončan subotnjim izletom u Šibenik, Skradin i Nacionalni park Krka.

Danijela Vitali
Martina Vuković

Tribina »Sustavi moći – etika, politika i moć«

9. travnja 2013. godine u knjižari *Ljevak* u Zagrebu održana je tribina pod nazivom »Sustavi moći – etika, politika i moć«. Organizator i voditelj, Kristijan Vujičić, inspiraciju za tribinu dobio je uređujući knjigu Noama Chomskog *Sustavi moći*. Radi se o knjizi intervjua koje je novinar David Barsamian napravio s Chomskim u razdoblju od 2010. do 2012. godine. Razgovori pokrivaju različite suvremene teme: od budućnosti demokracije u arapskom svijetu, financijske krize u Europi, raspada tradicionalnih političkih sustava u Americi i uspona pokreta *Occupy*, preko univerzalne gramatike i biološke osnove usvajanja jezika, sve do važnosti čitanja i značenja javnog školstva. Vujičić je uvodno naglasio da su te teme danas nezaobilazne kako za političare, političke mislioce i filozofe, tako i za širu publiku. Na tribini su sudjelovali Srećko Horvat, Kristijan Krkač i Hrvoje Jurić.

Hrvoje Jurić pojasnio je o kakvim se »sustavima moći« radi u knjizi. Riječ je o sustavima koji ravnaju cjelokupnim svijetom života – cjelokupnim zbivanjem koje se tiče ljudi i ljudskih zajednica, ali i neljudskog svijeta. Glavni predmet Chomskyjeve kritike jest ekonomsko-politički sistem. Previše se pažnje u sustavima moći do današnjih dana posvećivalo politici i državi, a premalo ekonomskoj moći, te je potrebno težište kritika sustava moći prebaciti na kapital i njegovu instrumentalizaciju cjelokupnog polja politike. Jurić naglašava kako u knjizi nedostaje eksplicitnija kritika onog elementa koji djeluje u koaliciji s ekonomskim i političkim sistemom, a to je tehnološko-znanost. Tehnološko-znanost je i ideološka podloga ekonomsko-političkog sistema i onaj mehanizam koji permanentno ispostavlja materijalnu bazu ekonomsko-političkog sistema. Četvrti element su mediji kao ideološko-propagandni mehanizam. Taj ekonomsko-političko-tehnološko-znanstveno-medijjski sistem vodi današnji svijet do ruba jednog novog totalitarizma, koji uspijeva ostati gotovo neprimjetan sve dok ne smognemo snage da počnemo propitivati sistem i njegove temelje. Postavlja se pitanje kako se boriti protiv toga. Postoje dvije strategije kojima se možemo suprotstaviti takvom sistemu: kao prvo, kratkoročne reforme, koje dakako ne predstavljaju rješenje na duže staze; i kao drugo, dubinska analiza temelja sistema i djelovanje u skladu s time.

Srećko Horvat pobliže je objasnio razvoj i karakteristike pokreta *Occupy* i »Arapskog proljeća«. Prosvjednici u arapskom svijetu usmjerili su se na sustave moći na svom području, jer je potrebno u svakoj zemlji

djelovati protiv sustava moći, i to u svakoj zemlji zasebno. *Occupy* pokreti pokazuju da je došlo do nekih interferencija koje prije nisu postojale. Horvat je istaknuo dvije stvari koje i Chomsky naglašava, a to je, kao prvo, činjenica da su se sustavi moći promijenili, i kao drugo, važnost povezivanja prosvjednog direktno-demokratskog pokreta s radničkim pokretom, što se na neki način već počelo događati.

Kristijan Krkač osvrnuo se na Chomskog kao lingvistu. Istaknuo je pojam univerzalne gramatike te pojasnio kako je Chomsky utvrdio genetsku uvjetovanost učenja jezika kod ljudi; temelj zasigurno postoji, no pravo je pitanje što je taj genetski temelj jezične sposobnosti.

Jurić je nadalje naglasio da danas vrijedi formula *politika = samomoć*, čime je moć odvojena od odgovornosti. Nikada nije postojalo idealno stanje u sferi politike, ali današnje stanje ipak pokazuje značajke pogoršanja u odnosu na prethodne epohe, budući da su iz politike nestali orijentiri, regulativne ideje i vrijednosti. Kao što i Chomsky sugerira, upravo u svrhu subvertiranja vladajućeg sistema, potrebno je vratiti u politiku tradicionalne vrijednosti, primjerice, nastojati ostvariti politiku koja bi u temelju imala poznata tri elementa, slobodu, jednakost i bratstvo.

Sudionici tribine dotaknuli su i pitanje medija i obrazovanja. Budući da ekonomsko-politički sustav ovisi o njima, potrebno je kritički razobličavati ta područja i utjecati na njih. Kako je u diskusiji zaključeno, ako već nije moguća »svjetska revolucija«, do opsežnijih i radikalnijih promjena treba doći na druge načine, a promjene mogu započeti i u sferama medija i obrazovanja.

Potaknut pitanjem voditelja tribine, Krkač se osvrnuo na problem poslovne etike, objasnivši i kontekst u kojemu je valja sagledavati: moć danas više nije podijeljena, nego su nositelji moći velike korporacije s neetičkim poslovanjem na djelu. Horvat je, pak, neke od ranije spominjanih problema tematizirao na primjeru Latinske Amerike, koja je danas umnogome »motor promjena« i »socijalno-politički laboratorij«.

Tribina je otvorila mnoga pitanja vezana uz današnje stanje u svijetu i naš položaj u njemu, tj. naše uloge u velikom »sistemu moći«. Što poduzeti, kako djelovati? Nema jednog i jedinstvenog odgovora za sve ljude u svim okolnostima. No, bez promišljanja i diskutiranja tih pitanja neće se dogoditi nikakvi pomaci, kao ni bez aktiviranja građana i njihova samoorganiziranja.

Rahela Jug

Simpozij »Gajo Petrović – lik i djelo«

U Karlovcu je, 12. travnja 2013., ekstenzivnim filozofijskim raspravama obilježena dvadeseta godišnjica smrti velikog hrvatskog i jugoslavenskog filozofa Gaje Petrovića. Naime, u prostorijama Županijske komore Grada Karlovca održan je simpozij »Gajo Petrović – lik i djelo«, koji su organizirali Hrvatsko filozofsko društvo, Odsjek za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Veleučilište u Karlovcu.

Počasni predsjednik Organizacijskog odbora simpozija bio je ugledni njemački filozof Jürgen Habermas, kojega je s Gajom Petrovićem, osim filozofije, vezalo i iskreno prijateljstvo. Habermas, nažalost, iz zdravstvenih razloga nije mogao sudjelovati u radu simpozija, pa je sudionike pozdravio pisanim govorom u kojem je istaknuo časopis *Praxis* i krug filozofa oko njega kao ono najbolje hrvatskoga duha jer se u njima materijaliziralo jedinstvo onog filozofskog i svjesnost političke egzistencije. Habermas je naglasio da je Petrović radikalnošću i konzistentnošću svoga mišljenja bio filozofskim središtem unutar *praxis*-konstelacije.

Već se iz ove ocjene dade naslutiti značaj Gaje Petrovića, ali ipak valja navesti impresivne podatke iz njegovog životopisa. Petrović je, između ostalog, bio jedan od utemeljitelja Hrvatskog filozofskog društva i Jugoslavenskog udruženja za filozofiju. Bio je idejni tvorac i urednik časopisa *Praxis*, te jedan od pokretača *Korčulanske ljetne škole*. Također je organizirao i vodio tečajeve u Interuniverzitetском centru u Dubrovniku. Na međunarodnoj sceni istaknuo se obnašavši dužnost potpredsjednika društva Ernst Bloch u Ludwigshafenu, zatim kao član Međunarodnog instituta za filozofiju u Parizu i kao gostujući profesor na više njemačkih sveučilišta, te kao gostujući predavač na brojnim međunarodnim simpozijima i sveučilištima u SAD-u, Izraelu i Meksiku te doktor, *honoris causa*, Sveučilišta humanističkih znanosti u Strasbourgu. Navedeni elementi, ali i mnogi drugi, ilustriraju impresiju Jürgena Habermasa o Petroviću, spomenutu na početku, te opravdavaju promišljanje teorijskih dosega Gaje Petrovića kao platforme za refleksiju historijske važnosti »Praxis epohe« u hrvatskoj, ali i u jugoslavenskoj filozofiji.

Značajnost Petrovićeve misli poduprta je prepoznatošću i afirmiranošću u međunarodnoj filozofiji. Četnaest knjiga i više od stotinu članaka prevedenih na brojne svjetske jezike (među kojima valja istaknuti hebrejski, japanski, norveški, nizozemski i slovački) opravda-

vaju tvrdnju o Gaji Petroviću kao najprevodenijem i, riječima Lino Veljaka, najznačajnijem suvremenom hrvatskom filozofu. Iako prevedenost nije dokaz kvalitete misli filozofa, ona ipak svjedoči o njegovoj važnosti u danom historijskom trenutku.

Petrović je imao veliku ulogu i u pretvaranju Zagreba i Korčule u važna žarišta marksističke filozofije te njihovom pozicioniranju na filozofijskoj mapi Europe i svijeta. Njegovo zalaganje za autonomiju onoga filozofijskog u odnosu na autoritete i njeno odstupanje od ideologijske i političke instrumentalizacije, čini ga, kako je rekao Lino Veljak, »svijetlim uzorom filozofskog habitusa«.

Segmenti njegova opusa, odnosno djelâ koja možemo nazvati strogo filozofijskim djelima, a koja čine sukus njegove filozofije (*Markizam i filozofija*, *Filozofija i revolucija* te *Mišljenje revolucije*), nastupaju kao nadmašivanje filozofije kao pukog mišljenja unutar horizonta danoga. Poseban naglasak stavljen je na metafilozofijsko mišljenje koje je Petrović imenovao *mišljenjem revolucije*, a unutar tog koncepta stavljen je poseban praktički naglasak na smisao revolucionarnog opstanaka, smisao bivstvovanja, dohvaćanje slobode koja je sadržana u pojmu povijesnosti.

Otvoreno je pitanje: nije li njegov pristup revoluciji, filozofiji i mišljenju slobode zastarjela misao, tj, jednom za svagda markirana kao puko *utopistička*? Ne postavlja se samo pitanje o Gaji Petroviću kao možebitno marginaliziranom autoru unutar modernog monoideološkog zapadnog mišljenja, već o aktualnosti filozofije prakse općenito. Jedno je sigurno, Petrovićeve kritika, tj. njegovo promišljanje moći, sile, nasilja i hegemonije, kao i kritičko razmatranje Marxove kritike političke ekonomije, u današnjici se opet iznova postavljaju kao relevantni i punomoćni teorijski instrumentarij. Značaj koji nadilazi puko istraživanje specifičnog duha epohe te samog Marxa, kao i filozofiju egzistencije, svoju artikulaciju uvelike pronalazi u rečenici: »Čovjek je biće koje biva na način prakse«. Izlaganja na simpoziju nanovo su, kroz prizmu Petrovićevego doprinosa, afirmirala, barem teorijski, čovjeka kao slobodno, kreativno i stvaralačko *biće prakse*.

Simpozij je otvoren pozdravnim riječima Lino Veljaka, predsjednika Organizacijskog odbora simpozija, Branka Wasserbauera, dekana Veleučilišta u Karlovcu, te Zlatka Kuzmana, predsjednika Županijske komore u Karlovcu. Na skupu su, osim sudionika iz Hrvatske, bili i sudionici iz Srbije i Poljske, a spektar tema koje su bile izlagane varirao je od intimnih osvrta na lik Gaje Petrovića, preko suvremenih refleksija nad njegovim djelom i njihovih

implikacija, do pokušaja novih, inovativnih artikulacija i proširenja Petrovićeve misli.

Skup je otvorio Božidar Jakšić (Beograd) koji je usporedio životne putove dva značajna mislioca, Gaje Petrovića i Stanka Lasića, te njihov položaj na intelektualnoj sceni poslijeratnog razdoblja. Jakšić je ukazao na osude usmjerene prema Lasiću i Petroviću od strane dominantnih političkih struja u tadašnjoj Jugoslaviji.

U izlaganju »Humanizam otuđenog čovjeka u djelu Gaje Petrovića« Josip Oslić (Zagreb) problematizirao je najveći Petrovićev doprinos ideji istinskog humanizma. Taj doprinos Oslić je formulirao rekavši da bi čovjek egzistirajući kao slobodna osoba, oslobođena svih zadanih datosti, napokon trebao i mogao upoznati i samoga sebe i svijet u cjelini te u tom novom, potpuno slobodnom ruhu, lišenom svih otuđujućih i čovjeka nedostojnih uvjeta života, ozbiljiti vlastitu bit.

Katarzyna Bielińska-Kowalewska (Varšava) preispitala je neke aspekte Petrovićeve misli kroz poredbu njegovih djela s drugim autorima, ponajprije s Marcuseom i Heideggerom. Izlaganje je nastojalo pokazati da je Petrovićevo pitanje upravo epistemičko-ontološko-antropološko pitanje koje svoj temelj ima u određeno postavljenoj i teorijski shvaćenoj ontologiji. Autorica je, između ostaloga, pokušala postaviti i razraditi teorijsku razliku Petrovića u odnosu na Marcusea.

Hrvoje Jurić (Zagreb), na tragu Petrovića, promišljao je ideju samoupravljanja te istaknuo da ona ne treba biti usko vezana za »jugoslavenski eksperiment« i ograničena konotacijama povezanim s radničkim samoupravljanjem u SFRJ, već da trebamo imati na umu kako je ideja samoupravljanja podloga mnogo širih socijalističkih projekata kako u historijsko-društvenim tako i u teorijsko-ideološkim aspektima.

Mojca Rapo-Waite (Karlovac) posvetila se nekim aspektima filozofije Gaje Petrovića, osobito logici, a u radu je naglasila važnost zaokreta prema promišljanju filozofije jezika, estetike i humaniteta u filozofiji Gaje Petrovića na čemu bi se trebalo raditi u budućnosti.

Mislav Kukoč (Hrvatska) u fokus svoga izlaganja postavio je ranije spomenuta Petrovićeva djela, *Filozofija i marksizam*, *Filozofija i revolucija* te *Mišljenje revolucije*. Ukazao je na odgovor koji Petrović u njima daje o ustroju čovjeka i čovjekova svijeta te u referentnom okviru neomarksizma zapadne provenijencije promišlja zadane mogućnosti revolucionarnog ozbiljenja povijesnog eshatona čovjeka i ljudske zajednice. U svom izlaganju Kukoč je argumentirao u prilog tezi da Petrovićev

metafilozofijski koncept u konačnici ipak ne izlazi iz okvira metafizike.

Božica Sedlič (Slavonski Brod) fokusirala se na kritiku sovjetskog marksizma u djelima »praksisovaca«, pri čemu višestruku važnost Petrovićeve djela vidi, s jedne strane, u prikazivanju staljinističke prakse temeljene na devijantnom marksizmu, a s druge strane, u otvaranju istinskog stvaralačkog mišljenja koje uključuje i mogućnost praktične izmjene dominantnog socijalnog užljebljivanja današnjice.

Vinko Gregurev (Bjelovar) se, poput Mojce Rapo-Waite, osvrnuo na logiku u Petrovićevom radu. Opravdano se založio za zadržavanje logike kao zasebnog predmeta u školskom sustavu. Gregurev je također istaknuo da u Petrovićevoj zaostavštini postoji njegov *Pregled povijesti logike* kojem je prijeko potrebna dopuna i objava jer će se time osvjedočiti vrijedna baština.

Marija Selak (Zagreb) prikazala je raspravu na liniji Petrović – Kangrga u pogledu prijepora u hrvatskoj filozofijskoj terminologiji, koji proizlazi iz različitog shvaćanja pojma *bitka*, pitanja njegove svršenosti ili procesualnosti, te je problematizirala Petrovićev pojam *autentičnog bivstvovanja*.

Nenad Vertovšek (Zadar) komparirao je teorijsko-praktičke sličnosti i razlike koncepta koji nudi Erich Fromm u obliku »čovjeka za sebe« te Petrović u obliku slobodnog stvaralačkog »bića prakse«.

Simpozij je zaključen u sentimentalnom tonu, sesijom naslovljenom »Gajo Petrović i Karlovac«, u kojoj su Danko Plevnik (Karlovac) i Slavko Goldstein (Zagreb) podijelili svoja intimna sjećanja na dragog profesora i prijatelja Gaju. Posebno dojmljivo bilo je Goldsteinovo prisjećanje na prijateljavanje s Petrovićem te slikovito prizivanje anegdota njihovih zajedničkih dana uvijek ispunjenih žustrim intelektualnim raspravama, ali s obostranim uvažavanjem.

Karlovački simpozij prizvao je u sjećanje djelo i lik Gaje Petrovića, a uspješno je prikazao i tematizirao relevantnost tradicije *praxis*-škole u suvremenosti, kao i njezin značaj i implikacije unutar europske filozofijske misli, čiji je ona neupitan dio. Također, još je jednom ukazano na mogućnost otvaranja novih teorijsko-praktičnih razmatranja djela autora s prostora bivše Jugoslavije usmjerenih ka promišljanju tranzicije u jedno ipak supstancijalno pravednije, socijalističko društvo.

Josip Cmrečnjak
Nikolina Čavar
Marko Kos

Predstavljanje časopisa *Cris*, god. XIV, br. 1, 2012.

Povijesno društvo Križevci predstavilo je u Križevcima 19. travnja 2013. novi broj svog časopisa *Cris*. Unatoč činjenici da je spomenuti časopis u prvom redu namijenjen povijesnim temama, on je od velikog značenja i svima onima filozofske struke. Zahvaljujući glavnom uredniku časopisa Ivanu Pekliću te inicijalnoj ideji i entuzijazmu Davora Balića, uredniku prvog filozofskog bloka iz 2009., a potom i 2011. godine («Ususret novoj generaciji istraživača hrvatske filozofske baštine», 2009.; »Zagreb – Osijek (via Križevci)«, 2011.) i Ivani Skuhali Karasman, urednici filozofskog bloka iz 2012. godine, *Cris* je pokazao svoju znanstveno-stručnu širinu i otvorenost za vrijedne priloge koji pridonose afirmiranju mlađeg naraštaja istraživača, ali i boljem upoznavanju te konačnoj evaluaciji hrvatske filozofske misli.

Filozofski blok mlade urednice Ivane Skuhala Karasman, naslovljen »Prinosi nove generacije istraživača hrvatske filozofske baštine«, koji je predstavio Vladimir Jelčić s Filozofskog fakulteta Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku, novi je doprinos mladih istraživača: Davora Balića, Bruna Ćurka, Luke Boršića i Ivane Zagorac, koji u svojim radovima, prema riječima urednice, »obrađuju dosad još sporadičnu i slabo istraženu problematiku iz naše filozofske povijesti« (str. 203).

Davor Balić u svom impresivnom članku »Filozofi i filozofski izvori u Kotruljevićevu spisu o umijeću trgovanja« nastoji sagledati ulogu filozofskog naslijeđa i dosege filozofskih sastavnica Kotruljevićeva spisa. U tu svrhu autor vrlo pažljivo istražuje »prisutnost, kolikoću te utjecaj filozofa i filozofskih izvora« (str. 260) u oblikovanju i podržavanju Kotruljevićevih temeljnih gledišta. Filozofi i filozofski izvori Kotruljevićeva djela podijeljeni su u tri centralna poglavlja rada: grčko antičko, rimsko antičko i srednjovjekovno razdoblje filozofije. Pokazuje se da je od grčkih filozofa dubrovački filozof često upućivao na Pitagoru, Sokrata, Diogena, Platona, Aristotela i Teofrasta, od rimskih filozofa na Cicerona i Seneku, a od srednjovjekovnih filozofa na Augustina, Boetija, Avicennu, Huga iz Svetog Viktora, Averroësa, Tomu Akvinskog i Jeana Buridana. Od filozofskih djela nerijetko je upućivao na Aristotelova djela *De anima*, *Ethica Nicomachea*, *Politica*, Ciceronova *De senectute*, *De re publica*, Senekina *Epistulae morales ad Lucilium*, Augustinova *De doctrina Christiana*, *De civitate Dei*, Boetijevo *De consolazione philosophiae*, Tomina *Summa theologiae*, *Commentum in quatuor libros Sententiarum magistri Petri Lombardi*

i Buridanovo djelo *Quaestiones super octo libros Politicorum Aristotelis*.

Posljednja, deveta knjiga jednog od nesumnjivo najznačajnijih djela Jurja Dragišića, napisanog u vrijeme njegova petogodišnjeg dubrovačkog progonstva predmet je istraživanja Bruna Ćurka. U svom članku »Izvori devete knjige Dragišićeva djela *De natura angelica*« autor nastoji istražiti na koga se sve dubrovački filozof poziva u devetoj knjizi djela *O naravi anđela*. U okviru svog angelološkog učenja Dragišić je nastojao dati odgovore na pitanja kako se »anđeli kreću, u kakvom su odnosu s mjestom, na koji način su u 'našem' vremenu, kako djeluju, jesu li beskonačni« (str. 279) i slično. Kako bi odgovorio na postavljena pitanja Dragišić je morao analizirati temeljne pojmove iz filozofije prirode poput mjesta, vremena, vječnosti, kretanja i beskonačnosti. Ćurkov rad pokazuje znatan utjecaj Aristotela i to osobito njegove *Fizike*, ali i arapskih komentatora Aristotela, prije svega Averroësa i Avicenne. Od teoloških izvora autor upućuje na sv. Augustina, a od skolastičkih mislioca ističe sv. Anselma Canterburyjskog, sv. Jeronima, Tomu Akvinskog, sv. Grgura Nazijanskog, sv. Ivana Damašćanina i Duranda, ali i trojicu profesora s pariškog sveučilišta Henrika iz Ghenta, Egidija iz Rima, Godfreda iz Fontainesa te Grgura iz Riminija, pariškog studenta i profesora na talijanskim sveučilištima. Iako u manjoj mjeri, valja istaknuti da se Dragišić u svojoj devetoj knjizi *De natura angelica* poziva i na Platona, Boetija te Euklida.

Usredotočen primarno na renesansnu kritiku Aristotela i aristotelizma, prilog Luke Boršića »Renesansne protuaristotelovske diskusije i nastanak moderne znanosti« daje nacrt jednog aspekta postanka moderne znanosti i promjena do kojih je dovela. Svojim radom autor nema namjeru braniti tvrdnju »da je kritika Aristotela jedini uzrok nastanka novovjekovne znanosti« (str. 283), ali smatra da upravo u kritici aristotelovsko-skolastičkog poimanja znanosti valja prepoznati »nužni uvjet« (str. 283) za postavljanje nove paradigme. Na ključno pitanje »kako je renesansni protuaristotelizam utjecao na nastanak novovjekovne (moderne) znanosti?« (str. 283), Boršić na primjeru trojice renesansnih filozofa, kritičara aristotelovsko-skolastičke filozofije – Marija Nizolija (1488.–1567.), Frane Petrića (1529.–1597.) i Jacopa Mazzonija (1548.–1598.) – pokazuje u kojem smjeru valja poći u namjeri da se odgovori na postavljeno pitanje.

U članku »Vrednote i stvaralaštvo u filozofiji Pavla Vuk-Pavlovića« Ivana Zagorac ispituje »kakav je u Vuk-Pavlovićevoj filozofiji odnos vrednota i stvaralaštva te iz čega proizlazi tragika stvaralaštva« (str. 299). U

središtu autoričina interesa nalaze se ključni pojmovi Vuk-Pavlovićeve filozofije: 'doživljaj', 'vrednota' i 'stvaralaštvo'. Pokazavši da je prema Vuk-Pavloviću ljudski život upravljen na vrednote koje »omogućuju 'očovječenje' života« (str. 300), a »iskonski djelatno stvaralaštvo proizlazi iz života samog« (str. 301), autorica u svom radu ističe temeljnu misao Pavla Vuk-Pavlovića koja leži u jezgri njegova cjelokupnog promišljanja: važnost vrednota u ljudskom životu i značenje ljudskog stvaralaštva kroz koje se one najjasnije i naj snažnije potvrđuju.

Prilozi mlađih istraživača okupljenih u ovom filozofskom bloku još jednom su pokazali da njihov rad neosporno obogaćuje dosadašnja historiografska istraživanja, ali i potiče na daljnji rad na bogatom i vrijednom hrvatskom filozofskom naslijeđu.

Željka Metesi Deronjić

Znanstveni skup »Filozofija i hrvatski jezik«

10. svibnja 2013. godine Velika dvorana Instituta za filozofiju (Zagreb) bila je mjesto održavanja znanstvenog skupa »Filozofija i hrvatski jezik«. Organizacijski odbor tvorili su Tvrtko Jolić (Institut za filozofiju, Zagreb), Stipe Kutleša (Institut za filozofiju, Zagreb) te Bojan Marotti (Zavod za povijest i filozofiju znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb). Skup je bio posvećen višepoteznom tematiziranju odnosa filozofije i hrvatskoga jezika te osvjetljavanju različitih aspekata tog odnosa. Višedimenzionalnost problematike bila je razmatrana unutar sljedećih triju okvira: počeci i rani razvoj izlaganja filozofije na hrvatskome jeziku, problemi hrvatske filozofijske terminologije te promišljanju odnosa filozofije i hrvatskog jezika danas.

Kako je bilo i naglašeno u pozivu na skup, referentna točka, odnosno orijentir na putu prema problematici, bila je određena aktualnim pitanjem o tome trebaju li se humanističke znanosti, pa tako i filozofija, ugledati na uobičajenu praksu u drugim znanstvenim područjima te rezultate svojih istraživanja objavljivati na stranom, prije svega engleskom jeziku. Kako je bitnost objavljivanja radova sasvim neosporna, skup je bio zamišljen kao platforma za iznošenje argumenata, kako onih koji inzistiraju na inozemnom objavljivanju,

tako i onih koji, argumentirajući specifičnost humanističko-filozofsko-filozofijsko-jezičko-mislećeg područja bavljenja, argumentiraju drugačije, tj. za primarno tuzemno objavljivanje filozofijskih uvida.

Nakon pozdravno-uvodnih riječi organizatora, radni dio skupa otvoren je tekstom »Odsustvo filozofije i nerođeni (hrvatski?) jezik«, koji je, zbog nemogućnosti dolaska autora Branka Despota (Zagreb), a u suglasnosti s njime, pročitao Bojan Marotti. Iako smo bili prikraćeni za živu riječ Filozofa, mogli smo naslutiti temeljnu intenciju iz samoga naslova izlaganja: u odsustvu onog živog filozofiranja, filozofija opstoji bez *filozofiranja* i filozofa kao puko znanje »o« filozofiji, u najboljem slučaju kao »znanost«, kao »nazor na svijet i život«, kao komentiranje velikih filozofijskih djela. Suprotno tome, filozofičnost filozofije prisustvuje u filozofiranju filozofa kroz filozofirajuće zajedništvo. Uvjet, pak, tog prisustva filozofije jest *potreba* onog filozofijskog koja neminovno iziskuje, kako kaže Branko Despot, »omogućivanje istinskoga biti u svemu bitivom«. Samo ukoliko ono hrvatsko kao »narodstvo naroda« uspije probuditi u određenom vremenskom horizontu sebi filozofiju kao nuždu svoga *istinovanja*, utoliko bi tada bio moguć jedan filozofijski (hrvatski) jezik unutar istinskog filozofiranja.

Franjo Zenko (Zagreb), u izlaganju naslovljenom »Promišljanje bavljenja temom *Filozofija i hrvatski jezik*«, retrospektivno je bacio pogled preko ramena, prisjećajući se historijata svojih radova u kojima je su-mislio problem onoga filozofijskog u mišljenju i jeziku kao oruđu mišljenja. Autor je stavio poseban naglasak na iščitavanje filozofijske terminologije Josipa Stadlera u njegovih šest knjiga na hrvatskom te implikacije koje one imaju kao udžbenici na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, zatim na filozofijsko nazivlje Franje Račkog u kojem su, između ostalog, latinski pojmovi *intellectus / ratio* interesantno prevedeni kao *umozor / umotvor*, a naposljetku je izdvojen prostor i da se prikaže geneza i prijem oko pojma *filozofija / indijska filozofija* u filozofskom sporu na liniji Branko Despot – Mislav Ježić, Čedomil Veljačić.

Iz postavke da je prvotna funkcija *jezika* upravo *mišljenje*, uvaženi arabist Daniel Bučan (Zagreb), u izlaganju »Filozofija i jezik – mišljenje i imenovanje«, izveo je prilično izazovan zaključak da su *mišljenje i jezik* u stanovitome smislu *isto*. Autor je ispitao praktične implikacije takvog stava, posluživši se primjerom iz vlastite prakse prevođenja klasičnih arapskih filozofijskih tekstova na hrvatski, istaknuvši da je za valjano razumijevanje onog filozofijskog u tekstovima *nužno* zadržati što veću blizinu s izvornim jezikom.

Voditeljica Odjela za hrvatski standardni jezik pri Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje Milica Mihaljević (Zagreb), u radu »Primjena terminoloških načela na filozofsko nazivlje«, izložila je i u širokim crtama oprimjerila neka osnovna terminološka načela pri tvorbi strukovnog nazivlja. Autorica je istaknula mogućnost, štoviše, poželjnost uključivanja filozofije u program Hrvatskog strukovnog nazivlja (STRUNA) koji se odvija u Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

Iako provokativno naslovljeno, »Treba li nam filozofija na hrvatskom jeziku?«, promišljanje Pavla Gregorića (Zagreb) bilo je tokom izlaganja »umireno« jasnim i potvrdnim odgovorom na retoričko pitanje koje je ipak dobilo odgovor. Autor argumentira da, dok temeljnu društveno-kulturnu zadaću filozofi mogu, s više ili manje uspjeha, ispuniti pišući samo na hrvatskom, znanstvenu zadaću mogu ispuniti samo ako pišu i objavljuju i na hrvatskom i na stranom jeziku. Iz širokog spektra argumentacije možemo izdvojiti četiri ključna momenta koja podupiru autorovu tezu: bitnost cirkulacije *feedbacka* u okviru međunarodne zajednice znanstvenika, moguće izvlačenje dodatnih sredstava iz fondova Europske unije za domaće znanstvene projekte, prikaz bogate tuzemne kulturno-filozofijske baštine u inozemstvu te omogućavanje stručne, nepristrane recenzije.

Analiza filozofijskog nazivlja u hrvatskim prijevodima djela Tome Akvinskog te enormnog utjecaja latinske terminologije na tvorenje hrvatskog filozofijskog nazivlja bio je predmet izlaganja Ante Mišića (Zagreb). Osobitu pozornost izlagač je posvetio analizi nazivlja *Sume teologije*, prijevodu koji su prije šezdeset godina organizirali dominikanci, franjevci i isusovci, a koji je ujedno poslužio kao primjer na kojem je autor, usporedbom s drugim prijevodima, pokazao ujednačenost, ali i mnoge razlike u terminološkim rješenjima prevoditelja.

»Filozofsko nazivlje u hrvatsko-talijanskom rječniku Bartola Kašića« okvirna je tema kojom se pozabavio Ivica Martinović (Zagreb). Autor je uzeo u zadaću, u čemu je i uspio, iscrpno izlaganje usporedbe filozofijskog nazivlja u djelima *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum, latinae, italicae, germanicae, dalmaticae et ungaricae* (1595.) Fausta Vrančića i *Talijansko-hrvatskog rječnika* (1599.) Bartola Kašića, čime je osvijetlio veliku tvorbenu moć hrvatskog jezika brojnim i vrijednim oprimjerivanjima.

Damir Barbarić (Zagreb) u nadahnjujućem je predavanju naslovljenom »Etimologija – putokaz mišljenju« naglasio važnost poznavanja etimologije za filozofijsko mišljenje. Barbarić je kao polaznu premisu uzeo tezu da *jezik*

nije nešto konvencijom ustanovljeno, puko sredstvo za intersubjektivno priopćavanje misli i stavova, nego da je *jezik* ona iskonska proizvodna moć, kako kaže sam autor, »iznošenja cjeline bića na vidjelo pojave unutar zajednice«. U takvoj konstelaciji jezik se postavlja kao su-djelatan mišljenju u njegovom nastajanju i odvijanju, čime se otvara plodna platforma za promišljanje onoga pred- i nad-individualnog zbivanja mišljenja kao i pred-teorijskog »svijeta života«. Tako razumljena sveza mišljenja i jezika vraća nas natrag na etimologiju, koja u *korjenovanju* odgaja mišljenje dohvaćajući porijeklo riječi, te time iskazuje izuzetan značaj za ono filozofijsko.

Završno izlaganje održao je Mislav Ježić (Zagreb), mapiravši ključna mjesta vezana za tematiku skupa, u predavanju naslovljenom »Filozofija: mišljenje, kultura, jezik: neka opća razmatranja«. Ježić je istaknuo da je filozofija ono univerzalno, a ono filozofirajuće se utjelovljuje u filozofirajućem jeziku filozofa. Jednim zaista širokim historijsko-genealoškim izvođenjem problematike na liniji *jezik-mišljenje-filozofiranje*, s gotovo bezbrojnim primjerima etimološkog izvođenja riječi, Ježić je podvukao važnost njegovanja jezika kao instrumenta mišljenja jer samo brižno odnjegovani jezik, upregnut filozofskim mišljenjem, ima sposobnost dohvatiti cjelinu onoga mislivog.

Zaključno možemo kazati da spektar tema koje su bile izlagane, žustro diskutirane i sumišljene u raspravama, tek ugrubo načinju širi horizont naznačen samim nazivom skupa. Trebamo se trajno zalagati da jezik – shvaćen kao primarno iskustvo svijeta, kao hermeneutički fenomen *par excellence*, kao moć raščlambe, kao veličanstveno nikad dovršeno proizvođenje duha u stalnom nastajanju, kao metafora svijeta – mora biti odgovarajuće brižno odnjegovan kako bismo u njemu postojano zahvaćali u bit stvari te trajno mijenjali svijet.

Josip Cmrečnjak

Međunarodna konferencija »Poboljšanje: kognitivno, moralno i poboljšanje raspoloženja«

Međunarodna konferencija »Poboljšanje: kognitivno, moralno i poboljšanje raspoloženja« održana je u Beogradu od 14. do 16. svibnja 2013. Konferenciju su zajednički organizirali Centar za bioetičke studije (Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Univerzitet u Beogradu

du) i Oxford Centre for Neuroethics (University of Oxford). Središnja tema konferencije bila je debata o poboljšanju čovjeka putem tehnike, s posebnim naglaskom na mogućnost moralnog poboljšanja. Upravo je moralno poboljšanje u novije vrijeme postalo jednom od centralnih tema u navedenim raspravama, stoga je prvi dan konferencije bio posvećen ovoj tematici. Uvodno izlaganje sastojalo se od konfrontacije različitih stajališta, afirmativnog i negativnog, u pogledu teze »Moralno poboljšanje ne bi trebalo biti provedeno jer predstavlja prijetnju slobodi«. Julian Savulescu (Oxford University) zauzeo je negativnu poziciju. Savulescu je pojasnio da bi se povećan altruizam, smanjeno nasilje i agresija te povećanje volje za suradnjom trebali tretirati kao moralno poboljšanje. Uvećanje tih karakteristika ne bi umanjilo našu slobodu, smatra Savulescu, štoviše, omogućilo bi nam da se ponašamo još više u skladu s razumom. Savulescu naime tvrdi da je sloboda samo jedna od vrijednosti, stoga se, primjerice, gubitak slobode da se ponaša nemoralno može opravdati. John Harris (University of Manchester) branio je navedenu tezu. Harris je ustvrdio da bi kognitivno poboljšanje čovjeka trebalo poboljšati moral ljudi, dok bi moralno bio-poboljšanje moglo ugroziti njihovu slobodu. U preostalim dvama panelima prvog dana pod nazivom »Moralno bio-poboljšanje: može li da ponudi bilo što vrijedno u budućnosti?« i »Moralno poboljšanje i vrline« također smo imali priliku poslušati brojna zanimljiva izlaganja poznatih stručnjaka u području poboljšanja čovjeka putem tehnike, kao što su: Ingmar Persson (Göteborg University), Nicholas Agar (University of Wellington), James Hughes (Trinity College, Hartford) i drugi.

U panelima drugog i trećeg dana konferencije tematika je proširena na različite forme poboljšanja čovjeka putem tehnike, njihovu korisnost i moralno opravdanje. Uvodno izlaganje drugog dana »Koji su prihvatljivi načini da ljude učinimo boljima i sretnijima« održao je Peter Singer (Princeton University). Singer je u svome izlaganju pokušao sagledati prirodu sreće, način na koji ona može biti izmjerena i načine na koje može biti poboljšana. Preostala dva panela: »Ususret novoj kulturi poboljšanja ljudi i ljudske reprodukcije« i »Poboljšanje: opći pojmovi« također su ponudila nove perspektive u promišljanju poboljšanja čovjeka putem tehnike. Tako je, primjerice, Tom Douglas (Oxford University) iznio zanimljive teze u pogledu neuro-poboljšanja u prevenciji kriminala, Bennett Foddy (Oxford University) sagledao je dobro i zlo u starenju, a Michael Barilan (Tel Aviv University) pokušao je odgovoriti na pitanje zašto je nemoguće poboljšati ljudska bića i zbog čega

je ova nemogućnost relevantna za raspravu o »poboljšanju«. Posljednji dan konferencije bio je sačuvan za »(Nove) perspektive u moralnom poboljšanju te Kognitivnost, moralnost i raspoloženje u psihijatriji«. U sklopu navedenog imali smo prilike čuti izlaganja na teme poput neuro-intervencije, altruizam i poboljšanje moralnosti (Hannah Maslen, Oxford University), moralna relevantnost sredstava (Maartje Schermer, Erasmus University i Farah Focquaert, Ghent University), kognitivna raznolikost i moralno poboljšanje (Chris Gyngell, Australian National University) i brojne druge.

Posljednjeg dana konferencije održana su i dva panela na temu regionalne bioetike. Dok se jedan od njih pod nazivom »Razno« zadržao na prikazu bioetičkih istraživanja pojedinih stručnjaka iz regije, panel »Integrativna bioetika« pokazao se mnogo kontroverznijim te je nakon njega uslijedila burna diskusija. U ovom panelu Tomislav Bracanović (Sveučilište u Zagrebu) održao je prezentaciju »Integrativna bioetika: pažljivo rukovati«, dok je Tomislav Janović (Sveučilište u Zagrebu) održao prezentaciju »Čudna sudbina akademske etike u Hrvatskoj: od marksističke dezintegracije etike do integrativne bioetike«. Navedenim se prezentacijama, koje su predstavljale kritiku integrativne bioetike, u određenoj mjeri pridružila i prezentacija Nenada Cekića (Univerzitet u Beogradu), »Bioetička istraživanja i filozofija«. Kako je Bracanović integrativnu bioetiku neutemeljeno proglasio pseudoznanost, dok je Janović pokušao uspostaviti začudnu konceptijsku paralelu između Praxis filozofije i integrativne bioetike, u diskusiji su postavljena brojna pitanja te suprotstavljene teze o tome što jest integrativna bioetika. Ono što se pokazalo posebice zanimljivim jest promišljanje inozemnih kolega, od kojih je većina ovom prilikom prvi puta čula za koncept i projekt integrativne bioetike i to samo s kritičke pozicije. Ipak, to nije spriječilo Roba Sparrowa (Monash University) i Jonathana Pughu (Oxford University) da dovedu u pitanje neke od postavljenih Bracanovićevih i Janovićevih teza.

Očekivani rezultat konferencije sastojao se u daljnjem razvitku i pojašnjenju različitih perspektiva problematike poboljšanja čovjeka putem tehnike, posebice moralnog poboljšanja. U tom smislu konferencija je, zahvaljujući brojnim izlaganjima uglednih svjetskih istraživača, zasigurno doprinijela navedenoj debati. No dio konferencije koji se odnosio na regionalnu bioetiku, imao je ozbiljne organizacijske propuste. Naime, konferencija je otvorena vrlo zanimljivom konfrontacijom stajališta Savulescu i Harrisa u pogledu moralnog poboljšanja čovjeka. S druge strane,

prilikom panela »Integrativna bioetika« imali smo priliku čuti samo prezentacije koje su se kritički odnosile prema integrativnoj bioetici. Imajući na umu da je Vojin Rakić, jedan od organizatora konferencije, i sam sudjelovao u konferencijama i zbornicima koji su bili dio projekta integrativne bioetike te činjenicu da je vrlo dobro upoznat s time tko su utemeljitelji navedene ideje, postavlja se pitanje zašto oni nisu bili pozvani na simpozij kako bismo mogli čuti i afirmativan stav o integrativnoj bioetici. Ne ulazeći u razloge za ovakvo postupanje, potrebno je naglasiti da ovakvom tipu jednostranog pristupa, u kojem međunarodna publika nema priliku saslušati obje strane te kreirati nezavisno mišljenje, ne bi trebalo biti mjesto ni u jednoj zajednici koja pretendira biti znanstvena.

Marija Selak

3. studentski filozofski simpozij **»Hrvatska filozofska baština«**

Nakon simpozijā posvećenih etičkim temama (2011) i filozofskim aspektima filmske umjetnosti (2012), na Filozofskom fakultetu Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku je 17. svibnja 2013. godine održan i treći studentski filozofski simpozij. Budući da je bio posvećen hrvatskim filozofima, ovogodišnji studentski filozofski simpozij naslovljen je »Hrvatska filozofska baština«. Organizator simpozija ponovno je bio osječki Odsjek za filozofiju. Povodom održavanja simpozija osječki Filozofski fakultet objavio je i knjižicu sažetaka, koju je uredio Davor Balić, docent na osječkom Odsjeku za filozofiju. Osim programa (str. 17–19) i dvadeset sažetaka (str. 23–44), ta knjižica sadrži i Balićev uvod pod naslovom »Zašto 'Hrvatska filozofska baština'?» (str. 7–13), zatim pretiske prikaza o prethodnim dvama studentskim simpozijima, koje je, objavivši ih u *Filozofskim istraživanjima*, napisao student Slaven Lendić (str. 47–54), kao i prikaz povijesti osječčkog studija filozofije te Odsjeka za filozofiju, koji je napisao student Luka Matić, naslovivši ga »Ususret desetoj generaciji studenata filozofije u Osijeku: prilog povijesti osječčkog Odsjeka za filozofiju« (str. 57–67).

Kao što doznajemo iz Balićeva uvoda, doprinos studentskog simpozija posvećenog istraživanju hrvatske filozofske baštine bit će »ostvaren time što će današnja generacija osječkih studenata filozofije doznati, a onda u dijalogu sa svojim splitskim, riječkim i đ-

kovačkim kolegicama i kolegama, rasvijetliti podatke o petnaestak hrvatskih filozofa« (str. 12). Tome dodajemo da se vrijednost simpozija sastoji i od toga što su na njemu studenti svojim izlaganjima obuhvatili filozofe svih razdoblja povijesti hrvatske filozofije. Naime, svoju pozornost usmjerili su na Hermana Dalmatina, dakle na filozofa koji je djelovao u 12. stoljeću, zatim na filozofe koji su djelovali u razdoblju renesanse (15. i 16. stoljeće), kao što su, primjerice, Ivan Stojković, Nikola Modruški i Frane Petrić, ali i na suvremene hrvatske filozofe (20. i 21. stoljeće), kao što su, primjerice, Vanja Sutlić, Milan Kangrga i Nikola Skledar. U ovom prikazu usmjerit ćemo se na sadržaj održanih izlaganja i popratnih događanja na simpoziju.

Simpozij je započeo govorom Željka Senkovića, voditelja osječčkog Odsjeka za filozofiju, koji je pozdravio organizatore i izlagače na simpoziju. Odmah potom prisutne je pozdravila i Ana Pintarić, dekanica osječčkog Filozofskog fakulteta, koja je ukazala na važnost održavanja studentskih simpozija, a zatim otvorila treći osječki studentski filozofski simpozij.

Uvodna izlaganja na simpoziju održali su Davor Balić i Vladimir Jelkić, profesori na osječkom Odsjeku za filozofiju. Naslov Balićeva izlaganja glasio je »Kratak prikaz stanja istraženosti hrvatske filozofske baštine«. U svojem izlaganju Balić je istaknuo da su brojna djela hrvatskih filozofa još uvijek neistražena, nakon čega je zaključio da je »nužno poduhvatiti se sustavnog istraživanja hrvatske filozofske baštine«, jer ćemo samo tako moći doznati »o doprinosu hrvatskih filozofa razvoju europske filozofske misli«. Vladimir Jelkić je, pak, održao izlaganje pod naslovom »Matoševa recepcija Nietzschea«. U njemu se usmjerio na Matoševe feljtone, polemike, pamflete i korespondenciju, pri čemu je zaključio da su na Matoševu misao uvelike utjecali Nietzscheovi stavovi o moralu, kulturi, kršćanstvu, ali i nauk o natčovjeku, što je, tvrdi Jelkić, bilo u skladu s ondašnjom europskom recepcijom Nietzschea.

Prvu sekciju studentskog filozofskog simpozija o hrvatskoj filozofskoj baštini otvorio je Demian Papo (Osijek) izlaganjem pod naslovom »Filozofski oslonac pri pokušaju osnivanja dubrovačkog učilišta u Stojkovićevo govoru *Erit tibi gloria* (1424)«. U izlaganju je izvijestio da je Stojković predložio osnivanje visokog učilišta u Dubrovniku, zatim je izdvojio filozofe koje je Stojković imenovao u govoru, a izložio je i nastavne metode koje je Stojković smatrao ključnima za poučavanje na visokom učilištu. Sljedeće izlaganje održao je Damir Sekulić (Osijek) pod naslovom »*Dijalog o sreći smrtnika* Nikole Modruškog«.

Prema Sekulićevim spoznajama, Modruški se u tom dijalogu usmjerio na pitanje može li čovjek bez Objave spoznati svoju vrhunarnu svrhu ili sreću te zaključio da dijalog sadrži gnoseološku i etičku sastavnicu, kao i to da je zastupao stajalište da čovjek vlastitim snagama može spoznati svoj cilj. Sekciju je zaključila Dajana Paprić (Osijek) izlaganjem pod naslovom »Gučetićeva filozofija odgoja i obrazovanja iz perspektive kritičke pedagogije«, u kojem je Gučetićeva stajališta o odgoju i obrazovanju usporedila sa stajalištima Rachel Dowty, američke sociologinje i istraživačice kritičke pedagogije.

Druga sekcija bila je posvećena izlaganjima koja su se odnosila na filozofsku teologiju. Prvo od njih održala je Emanuela Kuliš (Osijek) pod naslovom »Stjepan Zimmermann: 'Filozofijska ideologija Tome Akvinskog'«. Iz tog izlaganja doznali smo da je Zimmermann zastupao sljedeće stajalište: Toma Akvinski nastojao je ujediniti um i vjeru, znanje i Objavu, filozofiju i teologiju. Sljedeće izlaganje održao je Željko Filajdić (Đakovo) pod naslovom »Josip Stadler: novoskolastički filozof s margine udžbenika«. Osim što je ukazao na nedovoljnu istraženost Stadlerova opusa, Filajdić je obradio i Stadlerovu etiku, kozmologiju te logiku. Sekciju je zaključila Suzana Maslač (Bizovac/Wien) izlaganjem čiji je naslov glasio »Odnos filozofije prema religiji i znanosti u mišljenju Nikole Skledara«. U izlaganju se usredotočila na Skledarovo smještanje filozofije između religije i znanosti, pri čemu je izdvojila metode kojima sociologija, filozofija i teologija nastoje objasniti religiju, a koje, prema njezinu mišljenju, ne mogu »dati konkretne, pa ni pouzdane odgovore na pitanja transcendentnoga objekta i na pitanja o mističnom sadržaju religije«.

Nakon završetka druge sekcije, na simpoziju je uslijedilo predstavljanje članaka o hrvatskoj filozofskoj baštini, koji su 2012. godine objavljeni u *Crisu*, časopisu Povijesnog društva Križevci. Predstavljena su četiri članka: Dajana Paprić prikazala je članak koji je, naslovivši ga »Filozofi i filozofski izvori u Kotruljevićevu spisu o umijeću trgovanja«, napisao Davor Balić i članak koji je, naslovivši ga »Izvori devete knjige Dragišićeva djela *De natura angelica*«, napisao Bruno Ćurko, dok je Slaven Lendić prikazao članak »Renesansne protuaristotelovske diskusije i nastanak moderne znanosti« Luke Boršića i članak koji je, pod naslovom »Vrednote i stvaralaštvo u filozofiji Pavla Vuk-Pavlovića«, napisala Ivana Zagorac. Odmah potom, studenti filozofije održali su osnivačku skupštinu Udruge studenata filozofije u Osijeku, koju su nazvali »logOS«.

U trećoj sekciji osječkog studentskog filozofskog simpozija tematizirana je politička

filozofija. Tu sekciju otvorio je Antonio Shala (Osijek) izlaganjem pod naslovom »Uloga zakonodavca u Petrićevu spisu *Sretan grad (La citta felice)*«. Shala je izvijestio da je Petrić u spisu naveo uvjete koji omogućavaju savršeno funkcioniranje grada i ukazao na ključnu ulogu zakonodavca (upućuje građane na vrlinu), što su preduvjeti za ostvarenje blaženstva građana. Sljedeće izlaganje održao je Marin Stolica (Split) pod naslovom »Politička filozofija Jurja Križanića u djelu *Politika ili Razgovori o vladalaštvu*«. Osim što je istaknuo da je Križanić »jedan od najsvestranijih hrvatskih mislioca 17. stoljeća«, Stolica je naglasio da su Križanićevi *Razgovori o vladalaštvu* prožeti političko-filozofskim promišljanjima, pri čemu je izdvojio ideje sveslavenstva i ekumenizma. Treću sekciju zaključio je Slaven Lendić (Osijek) izlaganjem pod naslovom »Pojam političkog u pravnoj filozofiji Ante Starčevića«, u kojem se usredotočio na Starčevićeva stajališta o svrsi političkog djelovanja, kao i na Starčevićev filozofski i politički nazor, koji je počivao na legitimnosti, legalnosti i političkom realizmu, a ne, kako ih je Lendić nazvao, »ratohuškačkim namjerama«.

Četvrtu sekciju, koja je bila posvećena temama iz filozofije prirode, započela je Ana Grgić (Osijek) izlaganjem pod naslovom »Prisutnost astronomije u djelu *De essentiis* Hermana Dalmatina«. Nakon što je istaknula da je Herman u svojem djelu nastojao sintetizirati zapadnu i istočnu filozofiju, Grgić je izvijestila da je Hermanova slika svemira uvelike bila nadahnutu naukom arapskog filozofa Abu Ma'shara te naucima koje su zastupali Aristotel i Platon. Drugo izlaganje u sekciji posvećenoj filozofiji prirode imao je Branimir Kurmaić (Osijek). Naslov njegova izlaganja glasio je »Boškovićeva stajališta o prostoru i vremenu u epu Benedikta Staya«. Naime, Stay je opjevao Newtonovu i Boškovićevu filozofiju prirode, a Bošković je uz njegov ep priložio dopune o prostoru i vremenu. Boškovićev nauk o prostoru i vremenu Kurmaić je zaključio tvrdnjom da je dubrovački mislilac razumijevanje prostora i vremena utkao u svoju teoriju sila i time oblikovao vlastiti prirodnofilozofski sistem.

U petoj i šestoj sekciji studenti su se bavili temama iz suvremene hrvatske filozofije. Prvo izlaganje u petoj sekciji imao je Luka Matić (Osijek) pod naslovom »O dvije recepcije Heideggerova rektorskog govora u Hrvatskoj«. Matić je recepciju Heideggerova rektorskog govora sagledao iz perspektive Dunje Melčić i Vanje Sutlića, nakon čega je njihova stajališta usporedio s onima Karla Löwitha i Otta Pöggelera i, naposljetku, naveo da je svakoj od tih četiriju recepcija zajedničko to što su Heideggerov rektorski govor smatrali

podudarnim s ondašnjim političkim prilikama u Njemačkoj. Usljedio je izlaganje Marine Šokić (Osijek) pod naslovom »Sutlićev dijalog s Heideggerom u djelu *Bit i suvremenost*«. Studentica je u izlaganju ukazala na razloge zbog kojih je smatrala da se Sutlić upustio u dijalog s Heideggerom, od kojih izdvajamo da je Sutlić Heideggerova stajališta poimao mogućima za sagledavanje iz suvremene perspektive. Petu sekciju zaključio je Hrvoje Potlimbrzović (Osijek), koji je održao izlaganje pod naslovom »Sutlićevo razumijevanje pjesništva u djelu *Bit i suvremenost*«. U njemu je ukazao na osebjnost Sutlićeva shvaćanja pjesništva kao biti umjetnosti, a onda i na, također osebjan, odnos pjesništva i filozofije, koji je Sutlić smatrao presudnim za život čovjeka.

Posljednju, šestu sekciju simpozija, otvorila je Nikolina Mijatović (Osijek) izlaganjem pod naslovom »Odnos čovjeka i tehnike u djelu *Humanitet tehničkog društva* Blaženke Despot«. Nakon što je istaknula da je Despot razlikovala praksu od rada, Mijatović se usredotočila i na stajališta koja je Despot u svojem djelu zabilježila o kapitalizmu i komunizmu, posebice o tome da kapitalizam reducira tehniku i čovjekove djelatne mogućnosti na instrument tuđe svrhe, dok komunizam omogućava ostvarenje samosvršne djelatnosti (prakse). Usljedio je Dražen Rastovac (Rijeka), koji je održao izlaganje pod naslovom »Kangrgina stajališta o radu«. Rastovac je najprije podsjetio na Kangrgin stav da »samo radom i borbom čovjek izlazi iz životinjskog carstva«, a zatim obrazložio Kangrginu odredbu rada: djelatnost »u kojoj se zbiva prisvajanje prirode po čovjeku i za čovjeka«. Posljednje izlaganje u šestoj sekciji i na simpoziju uopće, održao je Mario Radovanović (Osijek). U izlaganju pod naslovom »Srećko Horvat: politička korektnost i terorizam«, Radovanović je ponudio tumačenje dvaju Horvatovih djela: *Protiv političke korektnosti* (2007) i *Diskurs terorizma* (2008). Prema Radovanovićevim spoznajama, Horvat je u tim djelima poručio da se tragični povijesni događaji mogu upotrijebiti kao oruđe vladajućeg sistema u svrhu vlastita održanja.

Treći osječki studentski filozofski simpozij »Hrvatska filozofska baština« završen je raspravom u kojoj je zaključeno da su studenti svojim izlaganjima nedvojbeno pridonijeli popularizaciji istraživanja hrvatske filozofske baštine. Za nadati se da će i četvrti osječki studentski filozofski simpozij također obilježiti brojna izlaganja te da će na njemu sudjelovati studenti iz što većeg broja hrvatskih sveučilišnih gradova.

Demian Papo
Hrvoje Potlimbrzović

12. Lošinjski dani bioetike

Pitoreskni otok Lošinj u posljednjih se desetak godina etablirao kao središte bioetičkog diskursa u ovom dijelu Europe. Od 19. do 22. svibnja 2013. ponovno je bio mjesto susreta i suradnje bioetičara iz Hrvatske i svijeta, ugostivši po dvanaesti put manifestaciju *Lošinjski dani bioetike*. »Bioetička godina« u prostoru jugoistočne Europe određena je datumima održavanja *Lošinjskih dana bioetike*, kako je istaknuo Ante Čović, predsjednik Organizacijskog odbora, a međunarodna važnost i rastuća popularnost potvrđena je sudjelovanjem bioetičara iz Bosne i Hercegovine, Irana, Mađarske, Makedonije, Slovenije i Srbije. U ulozi organizatora iskazali su se Hrvatsko filozofsko društvo, Hrvatsko bioetičko društvo i Grad Mali Lošinj, dok je pokroviteljem bila Primorsko-goranska županija, a hoteli *Aurora* i *Vespera* već su tradicionalno domaćini *Lošinjskih dana bioetike*.

Cjelokupna manifestacija otvorena je dvama plenarnim izlaganjima koja su nas uvela u povijesni razvitak bioetike i naglasila potrebu za proširenjem bioetičkog okvira na *bios* kao takav. Ivana Zagorac (Hrvatska), u izlaganju »Bioetički svjetonazor u europskoj tradiciji«, istaknula je da se vrijedne smjernice za oblikovanje bioetički zasnovanog svjetonazora mogu pronaći u bogatom misaonom nasljeđu Europe, koje seže od Franje Asiškog do Fritza Jahra. Spomenuto nasljeđe možemo koristiti kao teorijsko oruđe za proširenje horizonta bioetike izvan uskog antropocentričkog stajališta. Imajući u vidu jedan od glavnih ciljeva okolišne etike, tj. proširenje moralne domene uključivanjem ne-ljudskih subjekata, autor Tomaž Grušovnik (Slovenija), u predavanju pod naslovom »Razlika kao osnova okolišne etike«, založio se za razvijanje okolišne etike i etike općenito uzimajući u obzir pojam *razlike*, pri čemu je problematizirao različite okolišnoetičke koncepcije pozivajući se na misao L. Irigaray.

U sklopu *Lošinjskih dana bioetike*, 20. i 21. svibnja održan je međunarodni simpozij »Integrativna bioetika i nova epoha«, koji je i središnji događaj manifestacije. U radu simpozija sudjelovali su znanstvenici iz Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Irana, Mađarske, Makedonije, Slovenije i Srbije, izlaganja su održavana na hrvatskom i engleskom jeziku, a izlagači su se predstavili u dvije paralelne sekcije.

Prva sesija problematizirala je neke aspekte integriranja različitih teorijskih struja u bioetičko mišljenje. U shvaćanju života imamo dihotomiju, odnosno polariziranje na kritiku antropocentričnih pozicija unutar bioetike te, s druge strane, kritiku s teološko-religijskih

pozicija o čemu je govorio Ivan Cifrić (Hrvatska). Autor se s time suočio kroz tri točke u kojima je promišljao bioetiku i sistem, bioetiku i čovjekovu egzistenciju te bioetiku i vrijeme. Krešimir Babel (Hrvatska) govorio je o uključivanju konfucijanizma u globalno-bioetičko mišljenje, čime bi se otvorili novi putovi koji bi razjasnili aspekte bioetičkih problema koji su dosad na Zapadu bili nedovoljno tematizirani. Orhan Jašić i Rusmir Šadić (Bosna i Hercegovina) obradili su unutar bioetičkog diskursa dio učenja filozofsko-teološkog bratstva *Ihvanus-safa* koji se odnosi na svetost života unutar svega stvorenog. Marina Katinić (Hrvatska) problematizirala je pitanje bioetike u osnovnoškolskoj nastavi, uzimajući u obzir ideju holizma u smislu predstavljanja čovjeka kao bića uklopljenog u Zemljinu cjelinu, negirajući time dihotomiju čovjek-priroda. Sljedeća tematska cjelina bila je posvećena odnosu liječnika i pacijenta, pa je tako Borut Oslaj (Slovenija) govorio o pacijentskoj oporuci i o problemu autonomne i prirodne volje, a Aleksandra Frković (Hrvatska) zalagala se za što veću informiranost pacijenta o cijelom postupku liječenja kroz partnerski, a ne birokratski odnos. Zvonimir Bošković (Hrvatska) govorio je o građansko-pravnoj odgovornosti za liječničku grešku, dok je Veronika Szántó (Mađarska) propitivala moralni značaj fetusa kojem je dodijeljen status autonomnog samoosnaženog entiteta. Problem ekološkog nacionalizma predstavila je Lejla Mušić (Hrvatska), a Marija Selak (Hrvatska) kritički je secirala moderno viđenje ideje napretka i vjere u čovjeka u historijskom i tehnološkom smislu kroz ideju tehničkog poboljšanja čovjeka. Heda Festini (Hrvatska) naglasila je važnost razumijevanja zakona biologije kako bismo se pravilno bavili bioetikom i izbjegli pad u determinizam. Moralnu ispravnost reanimacije prerano rođene dojenčadi propitivala je Jasminka Pavelić (Hrvatska), dok su Vesna Pešić i Eduard Pavlović (Hrvatska) razložili moralnost njege bolesnika u terminalnoj fazi bolesti u obitelji i u hospiciju. Marija Geiger Zeman i Zdenko Zeman (Hrvatska) prikazali su mitološki lik Babe Jage kroz prizmu feminizma, čime su zagovarali emancipaciju žena svih dobi te kritizirali moderni kulturni imperativ mladosti i ljepote. Studiju slučaja u kojemu prikazuju moralne dileme uporabe bioloških lijekova u liječenju neuroloških i dermatoloških problema približili su nam Ervin Jančić i Hrvoje Cvitanović (Hrvatska). O polimerima i o utjecaju nastanka novih materijala na bioetičke probleme govorili su Igor Čatić i Maja Rujnić-Sokele (Hrvatska). Nada Gosić (Hrvatska) predstavila je teorijski rad pionira biofilozofije Jonasa E. Salka,

pozivajući se prvenstveno na njegovu knjigu *Anatomy of Reality: Merging of Institution and Reason*, a cjepivo protiv HPV-a bilo je predmet bioetičke rasprave Lidije Gajski (Hrvatska) jer je skupo, djelotvornost mu nije dokazana, a broj nuspojava je vrlo visok. Živka Juričić (Hrvatska) istražila je bolesnikovu percepciju biomedicinskih lijekova i pokazala relaciju između prvotne očaranosti i potonje razočaranosti zbog jatrogenih učinaka koji su sve kraći. Stjepan Kos (Hrvatska) naglasio je ravnopravnost, transparentnost, miroljubivu politiku suradnje u politici i gospodarstvu te razvoj znanosti i obrazovanja kao četiri koraka do pravednog društva, dok je Mile Marinčić (Hrvatska) rasvijetlio ulogu i značenje bioetike za poduzetništvo i poduzetnike. O neozbiljnom korištenju toalet-papira kao o ozbiljnom ekološkom problemu govorili su Aleksandar Racz, Vlatka Brumen i Slavko Antolić (Hrvatska). Darija Rupčić i Ivica Kelam (Hrvatska) tematizirali su problematiku sintetske biologije koja se nudi kao konačni odgovor na pitanje ima li čovjek pravo radikalno promijeniti cjelokupnu svoju okolinu i sebe sama unutar nje, te koje bi bile moralno-etičke implikacije takve promjene. Silvana Karačić i Ana Jeličić (Hrvatska) dotakle su se bioetičkih aspekata Interneta, odnosno najučestalijih načina njegove (zlo)uporabe. Motivaciju za izbor liječničkog poziva iz perspektive bioetike razmatrali su Nada i Žarko Mladina (Bosna i Hercegovina), argumentirajući da je liječnički poziv mnogo više od pukog zadovoljstva u intelektualnom smislu. Velimir Terzić, Dražen Švagelj i Marija Terzić (Hrvatska) istražili su afinitet dviju generacija studenata završne godine fizioterapije prema odabiru određenih bioetičkih tema te su ispitali širinu u razumijevanju i važnost bioetike u profesionalnom životu.

Drugi dan simpozija započeo je izlaganjem Aleksandre Deanovske-Trendafilove (Makedonija) »Bioetika, pravo i genetika«, kojim se autorica založila za detaljno pravno reguliranje genetičkih tehnologija i metoda kojima bi prethodila sveobuhvatna bioetička rasprava koja bi definirala granicu između onoga dopustivoga i nedopustivoga s obzirom na to da intervencije na razini gena, osim što krše temeljna ljudska prava, mogu rezultirati promjenama i, u najgorem slučaju, uništenjem čovječanstva. Pitanje sigurnosti, moralnosti te pravnih i društvenih implikacija korištenja nanobiotehnologije i nanomedicine ilustrirao je Alireza Haghparsat (Iran). Vladimir Jelkić (Hrvatska) razmatrao je shvaćanje moralnog subjekta u kontekstu moderne znanstvenotehničke civilizacije. Autor je također doveo u pitanje pojam *gospodara*, i to na tragu Hegela, kao i problematiku odgovornosti za ne-ljud-

ska bića. Analizu antičkog poimanja žrtvovanja životinja i njihova konzumiranja proveli su Željko Kaluderović (Srbija) i Zlatan Delić (Bosna i Hercegovina), ističući pri tome razne filozofsko-kulturološke (kontra)argumente. Robert Medugorac (Hrvatska) obradio je problematiku specizma, uzevši u obzir antropocentričko gledište na ne-ljudski život i usporedivši teorijske poglede Joan Dunayer i Petera Singera, pozvavši time na fizičku, ustavnu i zakonsku emancipaciju ne-ljudskih životinja. Igor Eterović (Hrvatska) u svome je referatu propitao razna teorijska određenja bioetike, njihova značenja, faze razvoja te njezino sadržajno i metodološko određenje, pledirajući time za šire shvaćanje područja i opsega djelovanja bioetike. O prvom spomenu bioetike kod autora Fritza Jahra 1926. godine i o širini bioetičkog bavljenja koje nas je od obične ideje dovelo do velikih edukacijskih i znanstvenih pothvata poput Nacionalnog centra za visoko obrazovanje gluhih i nagluhih osoba govorili su Iva Rinčić i Amir Muzur (Hrvatska). Mislav Kukoč (Hrvatska) skrenuo je pozornost na zastupljenost bioetike na nadolazećem Svjetskom filozofskom kongresu, čemu u prilog govori i činjenica da Međunarodna federacija filozofskih društava (FISP), koja organizira Kongres, ima poseban stručni odbor za bioetiku i etiku znanosti.

Deveta po redu studentska bioetička radionica bila je posvećena temi »Bioetika, ekonomija, politika«, a održana je 20. i 21. svibnja. Osmislili su ju i organizirali studenti filozofije s Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, a u njezinu radu sudjelovalo je četrdesetak studenata iz Hrvatske (Zagreb, Rijeka, Osijek) i Srbije (Novi Sad), što je najveći broj sudionika do sada. Održano je ukupno dvadeset i sedam izlaganja. Iskazani interes svjedoči o rastu popularnosti i važnosti skupa. Radionica je otvorena izlaganjima Josipa Cmrečnjaka (Zagreb), Bernarda Koludrovića (Zagreb) i Luke Perušića (Zagreb), kojima je konstruiran pojmovni okvir unutar kojega je izgrađena cijela radionica, tj. konkretizirana su pojmovna čvorišta. Definirani su pojmovi *biopolitike*, problemi *biosa* u kontekstu neoliberalne ekonomske paradigme, tematizirani su konkretni aspekti unutar navedene problematike, kao što su zapošljavanje i radnička prava, s ciljem postavljanja pravno-političkih pitanja o valjanim smjernicama prema odgovorima te je također temeljito propitan društveni značaj, uloga i mjesto bioetičara u biopolitici. Druga sesija započela je problemom razgraničavanja sakralnog i profanog, kojim su Mateja Hrgovan i Rahele Jug (Zagreb) naglasile velik utjecaj Crkve na područje političkog. Nino Kadić (Zagreb) predstavio je pokret anarhoprimitivizma koji

oštro kritizira civilizaciju te nas upozorava da život u modernoj tehno-znanstvenoj civilizaciji nije nužno najbolji *modus vivendi* te da postoje moralnije alternative. Sesiju je zaključila Suzana Krčmarek (Zagreb) temom ekofeminizma i pokušajem utvrđivanja razloga zbog kojih žene kroz čitavu povijest imaju sekundarnu poziciju u punopravnom, naoko rodno-jednakom društvu. Sljedeća sesija započela je korelacijom poimanja ropstva u vrijeme Johna Lockea i trgovanja ljudima u suvremeno doba, što je aktualizirala Ivana Emily Škoro (Zagreb), dok je Jovana Potpara (Novi Sad) usporedila Platonovu *politeiu* s poimanjem države u Kini, a poseban naglasak stavila je na shvaćanje potomstva u oba sustava. Uvijek aktualan problem moralnosti postupka medicinski potpomognute oplodnje obradila je Sara Vukasović (Rijeka). Izlaganje je ukazalo na mnogo pitanja kao što su utjecaj ekonomskih parametara na ograničene broja postupaka te kako integrirati stav javnosti prilikom formiranja zakona, a da se pri tom uvažavaju stručne i etičke norme, što je rezultiralo živahnom raspravom. Da su narušavanje privatnosti i dostojanstva temeljni bioetički problemi čipiranja ljudi pokazale su Jelena Babić i Žaklina Viljevac (Osijek). Marko Kos (Zagreb) započeo je sesiju o psihijatriji predavanjem koje se zalaže za izjednačavanje prava duševno oboljelih osoba sa svim ostalim pravnim subjektima. Lovro Savić (Zagreb) propitao je moralnu opravdanost elektrokonvulzivne terapije (ECT) koja utječe na identitet pacijenta, dok su Igor Salopek i Vesna Šendula-Jengiđ (Rijeka/Rab) prikazali svjetli primjer Psihijatrijske bolnice Rab koja je od svih psihijatrijskih ustanova u Hrvatskoj najlošije financirana, ali je unatoč tome jedna od najkvalitetnijih psihijatrijskih bolnica. Autori su time željeli pokazati da je čovjek najvažniji bioetičko-ekonomsko-politički faktor jer u njemu leži moć proizvođenja promjena u sustavu kojega je i sam dio.

Drugi dan studentske bioetičke radionice započeo je sesijom o utjecaju propagande i marketinga na ljudsko ponašanje i stavove te propitivanjem njihove moralnosti, o čemu su govorile Ema Dragojević, Eva Feldman i Iva Gregov (Zagreb), te Evica Jurković (Zagreb) i Nina Jelić (Zagreb). Arno Vinković (Zagreb) govorio je o vraćanju *joie de vivre* u naše živote, koja nam je oduzeta instrumentalizacijskim odnosom prema životu. O »indeksu sreće Planeta« i o sreći kao o važnoj odrednici blagostanja i mjeri napretka govorila je Tara Beata Racz (Zagreb). Bruna Nedoklan i Zorana Riggi (Zagreb) problematizirale su altruističnu narav volonterstva kroz evolucijsku perspektivu i socijalne teorije te kritički preispitale samu ulogu volonterskih organiza-

cija unutar politike, ekonomije i društva. Nikolina Čavar i Ivan Žanetić (Zagreb) govorili su o (ne)moralnosti korporativnih skandala i o njihovu negativnom utjecaju na potrošače i društvo kao takvo. Sljedeća tema prikazala je neodgovornost velikih ekonomskih sila prema okolišu, o čemu je govorio Ivan Bauernfreund (Zagreb). Branimir Kurmaić i Denis Muzička (Osijek) imali su izlaganje o geoinženjeringu kao manifestaciji kartezijansko-bejkonovske tendencije ovladavanja prirodom i promišljali su nasilje znanosti nad okolišem. Juraj Gajski (Zagreb) naglasio je tezu Jamesa Stavridisa da se nacionalna sigurnost danas više ne postiže gradnjom obrambenih bedema, već gradnjom mostova. U posljednjoj sesiji studentske radionice Krešimir Vidović (Zagreb) pokušao je ukazati na aktualnost pitanja javnog dobra, kao i na to da se ista problematika tematizira kako iz bioetičkih, tako i iz biopolitičkih promjena i primjena. Mario Radovanović (Osijek) je, na temelju romana *The Dispossessed* autorice Ursule K. Le Guin, ukazao na uvjete koji bi trebali biti ispunjeni kako bi se jedno društvo trajno moglo pridržavati principa univerzalnog javnog dobra, ekološke održivosti, egalitarizma i slobode. Marina Zrnić (Zagreb) prikazala je kako je SAD započeo novu kolonizaciju i porobljavanje Indije svojom geopolitičkom strategijom nazvanom »zelena revolucija«, čime je gotovo uništio indijsku poljoprivredu. Maša Dunatov, Ivan Cerovac, Luana Ivošević i Andrea Mešanović (Rijeka) u svome su izlaganju ukazali na ispravnu ulogu znanosti u deliberativno-demokratskom društvu te su upozorili na postojanje himerne epistemologije koja uzrokuje eroziju znanstvenog autoriteta, što su pokazali na primjeru genetički modificiranih organizama te time potaknuli žustru raspravu na radionici, čime je ona uspješno privedena kraju.

Drugoga dana skupa, 21. svibnja, u večernjim satima, održan je »Bioetički café« čiji je gost bio bivši profesionalni nogometaš i publicist Ivan Ergić (Srbija). Tema ovog druženja bilo je, između ostalog, promišljanje tjelesnosti sportaša, tj. eksploatacije i instrumentalizacije istog u kontekstu profesionalnog sporta.

Lošinjski dani bioetike završeni su 22. svibnja okruglim stolom na temu »Bioetika i teorije zavjere«. U prvom dijelu sudjelovali su Ante Čović (Zagreb), Luka Tomašević (Split) i Petar Filipić (Split), koji su obradili problematiku neoliberalne politike u kontekstu ugrožavanja i zaštite javnog dobra, djelovanja Crkve te hrvatskog visokog školstva. Hrvoje Jurić (Zagreb) i Marijan Jošt (Križevci) obračunali su se s genetički modificiranim organizmima, odnosno s velikim multinacionalnim korporacijama i političkim centrima moći, koji pokušavaju stvoriti monopol nad sjemenom i

hranom, te su se jasno opredijelili za *GMO Free Hrvatsku*.

Valja spomenuti da su prvog dana manifestacije, 20. svibnja, predstavljene recentne bioetičke publikacije, odnosno uži izbor iz bogatog bioetičkog izdavaštva. Među njima su se našla četiri bioetička zbornika radova: *Integrativna bioetika pred izazovima biotehnologije* (ur. Velimir Valjan), Sarajevo, 2012; *Bioethik – Medizin – Politik* (ur. Walter Schweidler), Sankt Augustin, 2012; *Bioetika i psiha* (ur. Nikolina Čavar i Ivan Žanetić), Zagreb, 2013; *Ekofeminizam: nova politička odgovornost* (ur. Rada Drezgic, Daša Duhaček, Jelena Vasiljević), Beograd, 2012; te drugih devet knjiga: Iva Rinčić, Amir Muzur, *Fritz Jahr i rađanje europske bioetike*, Zagreb, 2012; Marko Tokić, *Život, zdravlje i liječništvo u Platonovoj filozofiji*, Zagreb, 2013; *Čovjek i priroda. Prilog određivanju odnosa* (ur. Tomislav Krznar), Zagreb, 2013; Ivan Cifrić, *Leksikon socijalne ekologije*, Zagreb, 2012; *Književna životinja. Kulturni bestijarij, II. dio* (ur. Suzana Marjanić, Antonija Zardija Kiš), Zagreb, 2012; *Predavanja etike u psihijatriji. Skice slučajeva* (ur. Ksenija Turković, Sunčana Roksandić Vidlička, Aleksandar Maršavelski), Zagreb, 2012; *Podučavanje etike u presađivanju organa i darivanju tkiva. Skice slučajeva* (ur. Ksenija Turković, Sunčana Roksandić Vidlička, Aleksandar Maršavelski), Zagreb, 2013; Ivan Ilich, *Amicus mortis*, Beograd, 2012; Ivan Ilich, *Medicinska Nemeza. Eksproprijacija zdravlja*, Zagreb, 2010. Predstavljani su i novi brojevi časopisa iz Hrvatske i regije, u kojima su zastupljene bioetičke teme: *Acta medico-historica Adriatica* (Rijeka), *Croatian Medical Journal* (Zagreb), *Ekonomika i ekohistorija* (Zagreb), *Jahr* (Rijeka), *Medix* (Zagreb), *Metodički ogledi* (Zagreb), *Socijalna ekologija* (Zagreb), *Synthesis philosophica* (Zagreb), *The Holistic Approach to Environment* (Zagreb) i *Znakovi vremena* (Sarajevo).

Ne bi trebalo izostaviti kako je i ove godine objavljena opsežna dvojezična programska publikacija *Lošinjskih dana bioetike* koju je uredio Hrvoje Jurić, u suradnji s Krešimirom Babelom, a objavilo Hrvatsko filozofsko društvo. U njoj se nalaze osnovne informacije o 12. *Lošinjskim danima bioetike*, program manifestacije, sažeci svih izlaganja, adresar sudionika, informacije o predstavljanim recentnim bioetičkim publikacijama i uvodni tekst pod naslovom »O *Lošinjskim danima bioetike*« predsjednika Organizacijskog odbora manifestacije, Ante Čovića.

I ove je godine u sklopu *Dana* organizirana skupština Hrvatskoga bioetičkoga društva, koja je održana u utorak, 21. svibnja. Za sudionike je organiziran i izlet kojem je cilj bio

upoznavanje s prirodnim i kulturnim ljepotama i bogatstvima kojima Lošinj obiluje.

Davne 2001., na skupu *Bioetika i znanost u novoj epohi*, koji je bio svojevrsna prethodnica *Lošinjskih dana bioetike*, prikazana je pozdravna video-poruka »oca bioetike« Van Rensselaera Pottera, koji je tada izrazio nadu da će lošinjski simpoziji dati novi poticaj bioetici u Hrvatskoj, ali i u susjednim zemljama. Onda je, osim spomenutoga simpozija iz 2001., održano dvanaest skupova pod na-

zivom *Lošinjski dani bioetike*, kroz koje je Mali Lošinj postao važno mjesto na zemljovidu europske i svjetske bioetike. Imajući u vidu nade V. R. Pottera, želimo izraziti nadu u daljnje jačanje i širenje bioetičkog duha te u još veću integrativnost i uspješnost bioetike.

Josip Cmrečnjak

Nikolina Čavar

Nino Kadić